

บทที่ ๓

ความสามัคคีในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

ความสามัคคีจัดเป็นหลักธรรมหรือหลักปฏิบัติสากลของสังคมมนุษย์ทั่วโลกเพราะหากชนชาติใดมีความสามัคคีกัน ปัญหาต่าง ๆ ความขัดแย้ง ความเสื่อมโทรมด้านต่าง ๆ ในสังคมนั้นก็ย่อมจะมีน้อยหรือไม่มีเลย ทั้งนี้ก็เพราะการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกัน เพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทน เสียสละความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และตระหนักในปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อย ๆ จะเห็นผลดีของการร่วมมือมากกว่าการแยกทำอะไรอยู่เพียงคนเดียว ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกัน และสามารถปฏิบัติงานทุกอย่างสำเร็จ ฉะนั้น การมีความเข้าใจถึงความหมาย ลักษณะ และประเภทของความสามัคคีนั้น จึงนับว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งของสังคมมนุษย์ในปัจจุบันที่กำลังประสบกับสภาวะการณ์ต่าง ๆ ทั้งดีและไม่ดี เมื่อมีความเข้าใจในคำสอนเรื่องสามัคคีธรรมเป็นอย่างดีและถูกต้องแล้ว การพัฒนาสังคม ประเทศชาติไปสู่ความเจริญ ความสงบร่มเย็นก็เป็นเรื่องที่ทำได้ง่ายและเกิดผลของการพัฒนาได้อย่างดีเยี่ยม ดังนั้นพึงทำความเข้าใจถึงความหมาย ลักษณะ องค์ประกอบ และจุดมุ่งหมายของความสำคัญของสามัคคีธรรม ดังนี้

๓.๑ ความหมายของคำว่า ความสามัคคี

๓.๒ ความสำคัญของความสามัคคี

๓.๓ โทษของการขาดความสามัคคี

๓.๔ ประโยชน์ของการมีความสามัคคี

๓.๕ ความสามัคคีกับแนวทางการแก้ปัญหา

๓.๖ คุณลักษณะของความสามัคคี

๓.๗ องค์ประกอบของความสามัคคี

๓.๘ จุดมุ่งหมายของความสามัคคี

๓.๙ สังคมสงฆ์ : รูปแบบสังคมแห่งความสามัคคีในพระพุทธศาสนา

๓.๑๐ สรุป

๓.๑ ความหมายของคำว่า ความสามัคคี

ความเจริญและความเสื่อมของสังคมมนุษย์นั้น พิจารณาได้จากการร่วมแรงกายใจกันของผู้คนในสังคมนั้น กล่าวคือ ต้องพิจารณาถึงความสามัคคีของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร มีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันแค่ไหน เป็นต้น โดยศึกษาให้เข้าใจถึงความหมายของคำว่า สามัคคี ดังนี้

๓.๑.๑ ความหมายในพระไตรปิฎก

ในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสถึงสังฆราชา สังฆเภท และสังฆสามัคคีของพระภิกษุสงฆ์ไว้ ดังนี้พระอุบาลีเถระทูลถามพระพุทธเจ้าถึงสังฆราชา สังฆเภท และสังฆสามัคคี พระพุทธเจ้าตรัสตอบโดยสรุปใจความแห่งพุทธพจน์ได้ว่า สังฆราชา หมายถึง ความรู้วาทของหมู่คณะหรือสงฆ์ ภิกษุกลุ่มหนึ่ง เมื่อแบ่งออกแล้ว ได้ฝ่ายละไม่ถึง ๔ รูป หรือถึง ๔ รูป เพียงฝ่ายเดียว อีกฝ่ายมีเพียง ๒-๓ รูป เท่านั้น รูปหนึ่งเสนอให้จับสลากโดยอ้างว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า ขอให้ชอบใจการจับสลากนั้น ถ้ามีการจับสลาก การแตกแยกเกิดขึ้น การทำเช่นนี้เรียกว่า “สังฆราชา แต่ไม่เป็นสังฆเภทและผู้ที่ทำสังฆราชาได้ มีเพียงพระภิกษุจำพวกเดียวเท่านั้น คนอื่นทำไม่ได้”^๑ สังฆเภท ความแตกกันของ หมู่คณะหรือสงฆ์ได้แก่ ยังสงฆ์ให้แตกกัน คือ ทำลายพระสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ในสีมาเดียวกันในวัดใดวัดหนึ่งให้แตกเป็นก๊กจนถึงไม่ร่วมอุโบสถสังฆกรรม ต้องแยกออกทำอุโบสถสังฆกรรมหรือปวารณากรรมหรือสังฆกรรมอื่น ๆ เป็น ๒ หมู่ “ถ้ามีพระภิกษุจำนวนมากกว่า ๔ รูป ขึ้นไป รูปหนึ่งนำเรื่องธรรม เรื่องวินัย พุทธภาษิต พุทธจริยา พุทธบัญญัติ อาบัติต่าง ๆ มาเสนอให้จับสลากด้วยเรื่องดังกล่าว จนสงฆ์ ๒ ฝ่ายแตกกัน ไม่รวมอุโบสถ ปวารณา สังฆกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน” การกระทำเช่นนี้ เรียกว่า “สังฆเภท คือ การทำสงฆ์ให้แตกกัน เป็นอนันตริยกรรม”^๒ พระพุทธเจ้าตรัส สังฆเภท ไว้ว่า “ภิกษุทำลายสงฆ์ ต้องเกิดในอบายตกนรกอยู่ชั่วกับภิกษุผู้ยั่วยุในการแตกพวก ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมเสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุทำลายสงฆ์ผู้ พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมไหม้ในนรกตลอดทุกข”^๓ ส่วนสังฆสามัคคี ได้แก่ ความสามัคคีปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะหรือสงฆ์การกระทำที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” คือ การนำเอาธรรม วินัย เป็นต้นมากล่าวตามความเป็นจริง ช่วยให้เกิดความสมานฉันท์กันในหมู่คณะหรือสงฆ์ มีการพร้อมเพรียงกัน ทำสังฆกรรมต่าง ๆ การกระทำเช่นนี้

^๑ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๔/๑๓๗-๑๓๘.

^๒ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๕/๑๓๘-๑๓๙.

^๓ วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๘/๑๔๐.

เรียกว่า “สังฆสามัคคี”^๔ สำหรับสามัคคีธรรมนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ความพร้อมเพรียงของหมู่ เป็นเหตุแห่งสุข และการสนับสนุนผู้พร้อมเพรียงกัน ก็เป็นเหตุแห่งสุข ภิกษุผู้ยินดีในความพร้อมเพรียงตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่เสื่อมจากธรรมอันเกษมจากโยคะ ภิกษุสมานสงฆ์ ให้พร้อมเพรียงกันแล้ว ย่อมบรรเทิงในสรวงสวรรค์ตลอดกัป”^๕

จากใจความแห่งพระวินัยปิฎกที่ได้กล่าวถึงสังฆราชา สังฆเทพ และสามัคคีธรรม จัดเป็นการกระทำที่ไม่ดีต่อตนเองและคนอื่นในส่วนรวม มีผลเป็นความทุกข์ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ส่วนสังฆสามัคคีจัดเป็นการกระทำที่ดีมีประโยชน์ทั้งแก่ตนและคนอื่นในหมู่คณะ มีผลเป็นความสุขกายสบายใจ ไร้ปัญหาแตกแยก ไร้ปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตร่วมกันในโลกปัจจุบันและโลกหน้า ฉะนั้น สังคมใดต้องการความสงบสุข ความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง ก็พึงพยายามอบรมสั่งสอนให้ผู้คนในสังคมของตนมีความสามัคคีกัน มีความเมตตารักใคร่ ช่วยเหลือกันในเรื่องต่าง ๆ เพราะความสามัคคีปรารถนาในสิ่งที่สังคมต้องการก็ย่อมเกิดจากความสามัคคีของผู้คนในสังคม อย่างไรก็ตาม พระวินัยปิฎกนี้มีการกล่าวถึงการกระทำที่ดีว่าควรประพฤติปฏิบัติ การกระทำที่ไม่ดี เป็นพฤติกรรมที่ควรหลีกเลี่ยงเสีย ไม่ควรกระทำ ซึ่งทั้งหมด ก็คือ แนวทางแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสามัคคีธรรมมีความสุขนั่นเองเมื่อศึกษาเกี่ยวกับความสามัคคีที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก ได้อธิบายเกี่ยวกับความสามัคคี ในพระสูตรต้นตปิฎกนี้มีอยู่มากแห่งด้วยกัน เช่น จูฬโคสิงคสาสูตรว่าด้วยเหตุแห่งความสามัคคี หมายเอาการตั้งกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมที่ประกอบด้วยเมตตาในมิตรสหายและคนทั้งหลายในสังคม โดยมีเรื่องราวเกี่ยวกับสาเหตุของสังฆสามัคคีว่า พระอนรุทธเถระพระนันทิยเถระและพระกิมพิลเถระ พักอยู่ในป่าโคสิงคสาวัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปหาพระเถระ เหล่านั้นแล้วตรัสถามว่า “ก็พวกเธอ ยังพร้อมเพรียงกัน ชื่นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่หรือ” พระเถระทั้งสามกราบทูลว่า “ยังเป็นอยู่ขอรับ” พระพุทธเจ้าตรัสถามต่อไปว่า “พวกเธอเป็นอย่างนั้นได้ด้วยเหตุอย่างไร” พระเถระทั้งสามต่างกราบทูลในทำนองเดียวกันว่าพระพุทธเจ้าข้า ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจรรย์เห็นปานนี้ข้าพระองค์เข้าไปตั้งกายกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เข้าไปตั้งวจีกรรมประกอบด้วยเมตตา เข้าไปตั้งมโนกรรมประกอบด้วยเมตตาในท่านผู้มีอายุเหล่านี้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ข้าพระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ เราพึงเก็บจิตของตนเสีย

^๔ วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๐๖/๑๓๙.

^๕ วิ.จู. (ไทย) ๗/๔๑๐/๑๔๑.

แล้วประพุดิตตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ แล้วข้าพระองค์ก็เก็บจิตของตนเสีย ประพุดิตอยู่ตามอำนาจจิตของท่านผู้มีอายุเหล่านี้ กายของพวกข้าพระองค์ต่างกันจริงแล แต่ว่าจิตดูเหมือนเป็นอันเดียวกันพระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ ยังพร้อมเพรียงกัน ขึ้นบานต่อกัน ไม่วิวาทกัน ยังเป็นเหมือนน้ำมันกับน้ำ แลดูกันและกันด้วยจักขุอันเป็นที่รักอยู่^๖

ในตอนท้ายของพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญพระเถระทั้งสามว่า เป็นผู้ปฏิบัติตนเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข เพื่ออนุเคราะห์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายในพระสูตรเดียวกัน ได้กล่าวถึงการที่พระอานนท์ตอบปัญหาของวัสสการพราหมณ์ว่าวัสสการพราหมณ์ ถามว่า พระอานนท์ผู้เจริญ มีภิกษุสักรูปหนึ่งบ้างไหมเล่า อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้ว แต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งพระคุณเจ้าทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้^๗ พระอานนท์ตอบว่า พราหมณ์ ไม่มีเลย แม้สักรูปหนึ่ง อันสงฆ์ที่ภิกษุผู้เป็นเถระมารูปด้วยกันสมมติแล้วแต่งตั้งไว้ว่า เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จล่องลับไปแล้ว ภิกษุรูปนี้จักเป็นที่พึ่งอาศัยของเราทั้งหลาย ซึ่งอาตมภาพทั้งหลายจะพึงเข้าไปหาได้ในบัดนี้ วัสสการพราหมณ์ ถามต่อว่า พระอานนท์ผู้เจริญ ก็เมื่อไม่มีที่พึ่งอาศัยอย่างนี้ อะไรเล่าจะเป็นเหตุแห่งความสามัคคีกันโดยธรรม^๘ พระอานนท์ ตอบว่าคฤกรพราหมณ์ อาตมภาพทั้งหลายมิใช่ไม่มีที่พึ่งอาศัยเลย พวกอาตมภาพมีที่พึ่งอาศัย คือ มีธรรมเป็นที่พึ่งอาศัย^๙

จากใจความแห่งพระสูตร ได้แสดงถึงความสามัคคีของคณะสงฆ์ว่าหลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คณะสงฆ์ถือเอาพระธรรมและพระวินัยเป็นใหญ่ ได้แก่ เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ทุกรูปต้องเคารพพระธรรมวินัย เอาพระธรรมวินัยนั้นแหละเป็นที่พึ่งในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ และในการตัดสินวินิจฉัยคดีความต่าง ๆ และความสามัคคีนั้นต้องปฏิบัติทางกาย ทางวาจา และทางใจอย่างสม่ำเสมอทั้งต่อหน้าและลับหลัง โดยไม่ถือว่าตนเป็นใหญ่กว่าคนอื่น ให้เกียรติ ให้ความสำคัญต่อผู้อื่นด้วยจึงจะถือว่าได้บำเพ็ญสามัคคีธรรมในทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาทอย่างสมบูรณ์ ซึ่งมีผลมากต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคมส่วนรวม

ในพระอภิธรรมปิฎกมีข้อความที่กล่าวถึงความสามัคคีไว้ตอนหนึ่งเป็นลักษณะของการถาม-ตอบถึงปัญหาต่าง ๆ ว่า ถามว่า “ไม่พึงกล่าวว่า ความรู้ในอนาคตมีอยู่หรือ” ตอบว่า “ถูกแล้ว” ถามว่า “พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า ดูก่อนอานนท์ อันตราย ๓ อย่าง จักเกิดแก่เมือง

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๖๑-๓๖๘/๒๗๒-๒๗๔.

^๗ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๐/๗๐.

ปาฏิหาริย์ คือ จากไฟ หรือจากน้ำ หรือจากการแตกความสามัคคี ดังนี้ เป็นสูตรมีอยู่จริง มิใช่หรือ” ตอบว่า “ถูกแล้ว”^๘ จากการถาม - ตอบในกถาวัตถุปกรณ์แห่งพระอภิธรรมปิฎกนี้ กล่าวถึงอันตรายที่สามารถจะเกิดขึ้นแก่เมืองปาฏิหาริย์ได้นั้นมีอยู่ ๓ อย่างเท่านั้น และอาจอนุโลมถึงประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ ในโลกนี้ได้ว่าเหตุแห่งการล่มสลายนั้นเกิดได้ด้วยเหตุ ๓ อย่าง กล่าวคือไฟไหม้ตามธรรมชาติ (อัคคีภัย) และไฟภายในมนุษย์ คือ กิเลส ๓ กอง ได้แก่

- ๑) ราคะคิ ไฟราคะ ความอยาก
- ๒) โทสะคิ ไฟโทสะ ความพยาบาทอาฆาต
- ๓) โมหะคิ ไฟแห่งความหลงมกมาย^๙

ส่วนน้ำก็มีน้ำท่วมตามธรรมชาติ (อุทกภัย) แต่น้ำหรือห้วงน้ำที่สามารถท่วมเหล่าสัตว์ได้จากภายในนั้น ก็คือ โอฆะ ๔ อย่าง ได้แก่

- ๑) กาโมฆะ ห้วงน้ำแห่งกาม ความอยากรักใคร่
- ๒) ภโวฆะ ห้วงน้ำแห่งการเกิด ความยึดมั่นถือมั่นในความเป็นตน
- ๓) ทิฏฐุฆะ ห้วงน้ำแห่งความคิดที่ผิด
- ๔) อวิชโชฆะ ห้วงน้ำแห่งความลุ่มหลง^{๑๐}

ห้วงน้ำทั้ง ๔ นี้ พึงพิจารณาได้ว่า ควรทำเกาะกล่าวคือที่พึ่งของตนให้เป็นตำบลที่ห้วงน้ำจะท่วมไม่ได้ ด้วยความหมั่นเป็นเหตุลุกขึ้นทำงานไม่อยู่เฉย ด้วยความไม่เลินเล่อ ด้วยความระวังและด้วยความปราบปรามฯ”^{๑๑}

พระพุทธพจน์นี้ให้ความสันนิษฐานลงโดย ๒ นัย คือ โดยพยัญชนะและโดยอรรถ โดยพยัญชนะว่า เกาะหรือดินแดนที่ตั้งเป็นประเทศบ้านเมืองอันเป็นถิ่นฐานของตน ได้ชื่อว่าเกาะ เกาะนี้ชื่อว่าเป็นที่พึ่งของชนผู้เกิดผู้อยู่ในที่นั้นด้วยความเป็นเจ้าของเพราะเป็นที่พำนักอาศัย อันตรายภายในภายนอกที่จะพึงเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐาน ชื่อว่าห้วงน้ำ เกาะในสมุทรถล่มตามลำพังตนเอง เพราะเหตุบันดาลเป็น เช่น ภูเขาไฟประทุ ห้วงน้ำก็จะท่วมทำให้เป็นสมุทร มิฉะนั้น เกาะนั้นตั้งอยู่ปริ่มน้ำ เมื่อเกิดพายุใหญ่ทำให้สาครกำเริบห้วงน้ำก็จะท่วมทับทำให้เกิดอุทกภัยแก่ประชาชนในที่

^๘ อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๑๐๗๒/๔๒๗.

^๙ ชุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๒๗๓/๒๓๕-๒๓๖.

^{๑๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๓๓/๘๗.

^{๑๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒/๑๓.

นั้น ข้อนี้ฉันได้อันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ถิ่นฐานก็เป็นฉันนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายใน มีแตกสามัคคีกันเป็นอาทิก็มี ย่อมเกิดขึ้นเพราะเหตุภายนอก มีปัจเจกมิตรยาเป็นต้นก็มี อันตรายเหล่านี้ย่อมทำถิ่นฐานไม่ให้เป็นที่พักพิงของผู้เป็นเจ้าของทำนองเดียวกับห้วงน้ำทำเกาะให้กลายเป็นสมุทร ฉะนั้น สมเด็จพระโลกนาถเจ้าประธานพระบรมพุทโธวาทโดยนัยให้ราษฎรเอาใจใส่ป้องกันรักษาทำนุบำรุงเกาะ คือ ถิ่นฐานที่พำนักของตน อย่าปล่อยให้ห้วงน้ำ คือ อันตรายท่วมทับได้เช่นนั้น ด้วยองค์สมบัติ ๔ ประการ คือ (๑) ด้วยความหมั่นเอาใจใส่ (๒) ด้วยความไม่ประมาทเลินเล่อ (๓) ด้วยความระวัง (๔) ด้วยความปราบปราม ถ้าเจ้าของถิ่นเกียจคร้านเลินเล่อ ไม่คอยระวังและระวังความเสียหายอันตรายก็ได้ช่องเกิดขึ้น ถ้าเจ้าของตั้งอยู่ในองค์สมบัติ ๔ ประการ คือ มีเพียรเพื่อจะจัดจะทำการที่ยังไม่ได้จัดไม่ได้ทำ และเพื่อจะรักษาฐานะที่ได้จัดได้ทำขึ้นแล้วให้เป็นไปโดยสม่ำเสมอ เอาใจใส่ไม่เพิกเฉยปล่อยให้เสื่อมทราม คอยระวังกีดกันความเสียหายอันยังไม่มีมามุ่งบำบัดความเสียหายที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป อันตรายก็ไม่ได้ช่องที่จะเกิดเหมือนประชาชนที่อยู่เกาะหรือดินแดนอันลุ่ม เพียรหมั่นที่หรือก่อทำนบกั้นห้วงน้ำอันจะท่วมถึง และคอยระวังรักษาแก้ไขด้วยความไม่ประมาทฉะนั้น ดังนี้ได้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้ ในพระพุทธานุชาตินี้โดยพยัญชนะ โดยอรรถนั้น กุศลธรรมได้ชื่อว่าเกาะเป็นที่พึ่งของสัตว์โลกผู้ตกอยู่ในสงสารสาคร สังกิเลสธรรมอันจะทำอันตรายแก่บุคคลชื่อว่าห้วงน้ำ สัตว์เหล่านั้นได้อาศัยกุศลความดีความงามเป็นที่พำนัก ย่อมทรงตนอยู่ได้ในสังสารวัฏ ไม่จมลงในบาปาล กล่าวคือ ยังตนให้ตั้งขึ้นได้ในสมบัติ นั้น ๆ เป็นต้นว่าโภคทรัพย์และอิสริยยศ มีความสามารถจะนำอรรถภาพไปโดยสวัสดิ์ ไม่ต้องประพติดุจจระตืออันจะทำให้ตกต่ำลำบากเพราะชีวิตเป็นเหตุ ถ้าปล่อยให้สังกิเลสครอบงำ ก็จะทำอันตรายแก่กุศลสุจริตที่ได้ประพติดมา ยังบุคคลให้ตกต่ำลงไปเหมือนคนเรือแตกขึ้นฝั่งเกาะได้แล้วถูกห้วงน้ำท่วมพากันกลับไปตกในสาคร ฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ตรัสสอนให้ทำเกาะอย่าให้ห้วงน้ำท่วมทับได้เช่นนั้นด้วยคุณสมบัติ ๔ ประการ ที่กล่าวแล้ว เป็นไปในอันเพียรทำกุศลความดีที่ยังไม่ได้ทำเอาใจใส่รักษาความดีที่ได้ทำแล้ว คอยระวังไม่ให้ช่องแก่กุศลความชั่วที่ยังไม่ได้ทำเป็นธุระปราบปรามใจตนให้ละทิ้งความชั่วที่เคยทำแล้ว ดังนี้ได้ชื่อว่าทำเกาะไม่ให้ห้วงน้ำท่วมได้^{๑๒}

๓.๑.๒ ความหมายของความสามัคคีตามอรรถ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของคำว่าความสามัคคีและคำอื่น ๆ ที่มีความหมายคล้ายคลึงกันไว้ดังนี้

^{๑๒} มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, พระมงคลวิเสสภก, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๖-๑๐๘.

ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกัน กิริยาที่พร้อมเพรียงกันทำร่วมมือร่วมใจกันทำ เช่น กลืนสามัคคี ผ่าป่าสามัคคี^{๑๓}

สมัครสมาน หมายถึง เชื่อมสามัคคี เช่น จะทำงานอะไรขอให้สมัครสมานกัน^{๑๔}
ปรองดอง หมายถึง ออมชอม ประนีประนอม ยอมกัน ไม่แก่งแย่งกัน ตกลงกันด้วย ความไกล่เกลี่ยตกลงกันด้วยไมตรีจิต^{๑๕}

สมาน หมายถึง เสมอกัน เท่ากัน

สมานกิจ หมายถึง การดำเนินอย่างเดียวกัน การมีความเห็นพ้องกัน

สมานฉันท์ หมายถึง ความพอใจร่วมกัน ความเห็นพ้องกัน เช่น มีความเห็นเป็นสมานฉันท์^{๑๖}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้กำหนดความหมายของคำว่า “สามัคคี” หมายถึง น.ความพร้อมเพรียงกัน ความปรองดองกัน ที่พร้อมเพรียงกันทำ ที่ร่วมมือร่วมใจกันทำกระทรวงศึกษาธิการ ได้ประกาศนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษา โดยได้กำหนดคุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ เพื่อเป็นแนวทางให้กับสถานศึกษาได้นำไปปลูกฝัง ให้กับนักเรียนนักศึกษา ได้นำไปประพฤติปฏิบัติ โดยเป็นพื้นฐานของกระบวนการเรียนรู้ที่เชื่อมโยงความร่วมมือของสถาบันครอบครัว ชุมชน สถาบันศาสนา ในการพัฒนาเยาวชนให้เป็นคนดี มีความรู้และอยู่ดีมีสุข โดยให้นิยามความหมายของคำว่า “สามัคคี” คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกันความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการเกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิดความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ ความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้ เรียกอีกอย่างว่าความสมานฉันท์ นักวิชาการและบุคคลสำคัญที่มีชื่อเสียงอีกจำนวนมาก ต่างได้ให้คำจำกัดความของคำว่า ความสามัคคีไว้มากมาย ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน สามารถนำมาสรุปได้ว่า ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

^{๑๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๑๓๘.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒๙.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๒.

^{๑๖} อ้างแล้ว, หน้า ๑๑๓๐.

ฉะนั้น ความหมายของคำว่าสามัคคีตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ จึงหมายถึง สภาวะทางกาย วาจาและใจของหมู่ชนในสังคมนั้นมีเอกภาพ คือ เป็นหนึ่งเดียว ในการประพฤติปฏิบัติตามข้อบังคับ และละเว้นข้อที่ห้ามเพื่อนำมาซึ่งสันติสุข ความเจริญรุ่งเรืองของสังคมนั้น ๆ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของคำว่า “สามัคคี” ไว้ว่า “สามัคคี หมายถึง ความพร้อมเพรียงกันมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน สมานฉันท์ หมายถึง มีความพอใจร่วมกันพร้อมใจกัน”^{๑๗}

สรุปได้ว่า ความสามัคคี หมายถึง การแสดงออกซึ่งความร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมแรงทางกาย ทางวาจา และทางใจของผู้คนในสังคมเพื่อก่อให้เกิดความดีงามและผลประโยชน์ที่ทุกคนพึงได้รับอย่างเท่าเทียมกัน แต่ความสามัคคีมิใช่จะเป็นเรื่องที่จะทำหรือปฏิบัติได้ง่าย ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็ล้วนขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยต่าง ๆ ด้วย เช่น ทศนคติ จาริตประเพณี ศรัทธาความเชื่อมั่น การปฏิบัติหน้าที่ของผู้คนที่ได้รับความมอบหมาย ผู้นำ และความตั้งใจจริงของผู้คนทุกคนในสังคมไทยเป็นหลัก ความสามัคคีที่จะนำไปสู่ความสงบสุขและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศชาติจึงจะสามารถเกิดขึ้นได้อย่างแท้จริง

๓.๒ ความสำคัญของความสามัคคี

ความสำคัญเรื่องสามัคคีนี้ก็เพื่อต้องการให้บุคคลประพฤติดี ประพฤติมีชอบซึ่งมีอำนาจอย่างหนึ่ง มีความดีงามเป็นกฎเกณฑ์ในการดำรงชีวิต และความเป็นระเบียบเรียบร้อยแห่งวิถีชีวิตของชุมชน ความสามัคคีนี้จะเป็นสิ่งสร้างสรรค์ของสังคมในชั้นอุดมการณ์ที่จะสะท้อนให้เห็นทุกลักษณะของสังคม ศาสนาจะเป็นสิ่งสร้างสรรค์ของสังคม เช่นเดียวกับสถาบันอื่น ๆ และเป็นปัจจัยที่ให้ความสนับสนุนแนวทางการดำเนินชีวิตที่ดีงาม เช่น การสนับสนุนของศาสนาในข้อห้ามต่าง ๆ หรือ ข้อที่พึงปฏิบัติ ซึ่งถ้าผู้ใดยึดมั่นในการกระทำที่ดีโดยเคร่งครัดแล้ว จะทำให้ผู้นั้นเข้ากับสังคมและดำรงตนอยู่อย่างสงบเรียบร้อย ดังนั้น การที่ผู้คนในสังคมจะสามารถปฏิบัติสามัคคีธรรมได้อย่างจริงจังและเต็มทีนั้นจำต้องมีศรัทธา ความเชื่อมั่นตามทฤษฎีพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยจะต้องมีปัญญามากำกับไว้ด้วยเสมอ

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕๔.

๓.๓ โทษของการขาดความสามัคคี

ความสามัคคีเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความมีน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน หากขาดความสามัคคีแล้ว ผลที่เกิดขึ้นจะนำมาซึ่งด้านบุคคล และด้านส่วนรวม ดังนี้

๓.๓.๑ ด้านบุคคล

มูลเหตุที่ทำให้เกิดการขาดความสามัคคีขึ้นนั้นโดยตรงที่สุดแล้ว ก็คือ ตัณหาความทะยานอยากในจิตใจของคนหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่ง ได้แก่ “โลภะ โทสะ โมหะ”^{๑๘} กิเลสเหล่านี้เป็นไฟเผาโลกทุกกาลสมัย และเป็นนายที่บงการมนุษย์ให้เบียดเบียนทำลายล้างกันแม้บุคคลจะมีอำนาจครอบงำผู้อื่นได้มากมาย แต่ต้องเป็นทาสของตัณหา จึงได้ชวนชวายเป็นเพื่อหักล้างผู้อื่นลงไปให้ย่อยยับ โดยที่ไม่พยายามหักตัณหาในใจของตัวเองลงไปเลย เมื่อเป็นเช่นนี้ ความสงบก็เกิดขึ้นได้โดยยาก ยิ่งแก้ด้วยวิธีเพิ่มตัณหาให้แก่ตนและหักล้างผู้อื่นให้จำยอมก็ยิ่งเพิ่มความไม่สงบ เพราะไม่มีใครที่จะยินยอมแก่กัน ต้องพากันพยายามป้องกันตนเอง หรือคิดหักล้างเป็นการตอบแทนกันอยู่ตลอดไป โทษของการขาดความสามัคคีในส่วนบุคคล ทำให้ขาดความเชื่อถือและไม่ยอมรับในหมู่ชนโดยทั่วไป เป็นคนที่ขาดความรับผิดชอบ เอาตัวรอดแต่ฝ่ายเดียว เป็นคนมีอคติอยู่ในใจ ซึ่งอคตินี้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง อคติ ๔ ประการ ที่นำความไม่สงบและเป็นที่ยเกลียดชังของบุคคลโดยทั่วไป อันได้แก่

๑) ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน ได้แก่ การทำลายความยุติธรรมเพราะลู่อำนาจแก่ความรักใคร่ชอบใจเช่นคนที่ตนรักทำผิดสมควรจะลงโทษ แต่ก็ไม่ลงโทษ เป็นต้น

๒) โทสาคติ ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน ได้แก่ การทำลายความยุติธรรมเพราะลู่อำนาจแก่ความเกลียดชังกัน เช่น เขาไม่ได้ทำผิด ก็กล่าวหาว่าเขาและลงโทษเขาเสีย

๓) โมหาคติ ลำเอียงเพราะเขลา ได้แก่ การที่ทำอะไรลงไปให้เสียความยุติธรรมเพราะความโง่เขลาเบาปัญญาของตน เช่น ผู้ใหญ่ตัดสินลงโทษผู้น้อยโดยที่ยังมิได้ไต่สวนหรือสอบสวนความผิด ขาดความรอบคอบ ทำให้เกิดความเสียหายแก่ผู้น้อย

๔) ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว ได้แก่ มีความเกรงกลัวว่าจะมีภัยมาถึงตัวจึงไม่ปฏิบัติหน้าที่โดยยุติธรรม เช่นเจ้าหน้าที่ตำรวจ เห็นผู้มีอำนาจทำผิดแต่ก็ไม่จับกุม เป็นต้น^{๑๙}

โทษของการมีอคติทั้ง ๔ อย่างนี้ จะนำมาซึ่งความไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย เมื่อมีความไม่เสมอภาคในหมู่ชนที่อยู่ร่วมกันเกิดขึ้น ก็จะทำให้เกิดความเหลื่อมล้ำต่ำสูง เกิดความไม่เป็นธรรม

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๙๓/๒๕๕๔.

^{๑๙} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗-๑๘/๑๗.

ซึ่งก่อให้เกิดความขัดแย้ง ขัดขึ้น ไม่ปฏิบัติตามคำสั่ง ข้อบังคับ ซึ่งจะก่อให้เกิดเป็นอุปสรรคปัญหาแก่การบริหารและการปกครองอย่างใหญ่หลวงได้^{๒๐} เช่น สถาบันครอบครัว ถ้าสมาชิกในครอบครัวไม่ได้รับความยุติธรรม เช่นเมื่อลูกไม่ได้รับความยุติธรรม ลูกก็จะขัดขึ้นต่อคำสั่งคำสอนของบิดามารดา เกิดความน้อยใจโดยหันไปติดยาเสพติด หรือก่อปัญหาต่าง ๆ นานา ประชดบิดามารดาโดยการหนีออกจากบ้าน เป็นเด็กเร่ร่อน เป็นเด็กขายบริการทางเพศ เป็นต้น อีกทั้งยังเป็นการสร้างทัศนคติผิด ๆ ให้แก่ตนเอง

ดังนั้น ลักษณะของบุคคลที่ขาดความสามัคคีหรือไม่มีน้ำใจนั้นจะมีลักษณะดังต่อไปนี้^{๒๑}

- ๑) ก้าวร้าว (Aggressive)
- ๒) ตีตัวห่างจากวงสังคม (Aloof)
- ๓) หยิ่งยโส (Arrogant)
- ๔) เผด็จการ ใครขัดไม่ได้ (Autocratic)
- ๕) ขมขื่น (Bitter)
- ๖) ชอบเยาะเย้ยถากถางคนอื่น (Cynical)
- ๗) ชอบสงสัย (Distrustful)
- ๘) ชอบโอ้อวด (Egotistical)
- ๙) คอยจับผิดชอบวิพากษ์วิจารณ์ (Fault-finding)
- ๑๐) วางตัวเป็นศัตรู (Hostile)
- ๑๑) คนใจแข็งปราศจากความเมตตา (Hard-hearted)
- ๑๒) ใจร้อนไม่อดทน (Impatient)
- ๑๓) คนไม่ดี ค่อนข้างเฉย (Indifferent)
- ๑๔) ไม่ยอมผ่อนปรน (Intolerant)

^{๒๐} พระมหาธรรมวราลี อริยมโม (ยศขุน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักปรัชญาธรรมที่มีในพระไตรปิฎก”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

^{๒๑} กอธ และ ไฮล์บรูน (Gough and Heilbrun), อ้างถึงใน เอชณีย์ ฉัตรวิทยานนท์, “ผลของการเข้ากลุ่มฝึกความรู้สึกไวที่มีต่อความมีน้ำใจของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ โรงเรียนศรีพฤฒากรุงเทพมหานคร”, **ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๓๗), บทคัดย่อ.

- ๑๕) หยาบคาย (Rude)
- ๑๖) เยาะเย้ย (Sarcastic)
- ๑๗) มุ่งแต่ตนเอง (Self-centred)
- ๑๘) หาประโยชน์ใส่ตน (Self-seeking)
- ๑๙) เห็นแก่ตัว (Selfish)
- ๒๐) หัวสูง บ้าเห่อ (Snobbish)
- ๒๑) ขี้เหนียว (Stingy)
- ๒๒) ใจร้าย (Unkind)

การมีมานะ คือ ความถือตัวก็เป็นโทษอย่างหนึ่งที่ทำให้ขาดความสามัคคีกันขึ้น มานะการถือตัวนี้มี ๓ ประการ ได้แก่ ความถือตัวว่าเลิศกว่าเขา เสมอเขาหรือดีกว่าเขา และพร้อมที่จะกระจ่ายตัวเองออกไปโดยอาศัยทรัพย์บ้าง ยศบ้าง ตำแหน่งหน้าที่การงานบ้าง ตระกูลบ้าง ก่อให้เกิดความดูถูกดูหมิ่นบุคคลอื่น ซึ่งมีผลให้เกิดแตกแยกกันได้ระหว่างผู้คนในสังคมว่าโดยย่อ มี ๓ ประการ ได้แก่

- ๑) ความถือตัวว่าเราดีกว่าเขา จัดเข้าในลักษณะทะนงตัว
- ๒) ความถือตัวว่าเราเสมอเขา จัดเข้าในลักษณะตีเสมอ
- ๓) ความถือตัวว่าเราเลวกว่าเขา จัดเข้าในลักษณะมีปมด้อย^{๒๒}

มานะทั้ง ๓ ประการนั้น เป็นเรื่องของการตีเสมอ หรือยกตนข่มท่าน เป็นอาการกระด้างทางใจ อีกชั้นหนึ่งก็เป็นการดูหมิ่นคนอื่นอีกชั้นหนึ่งก็เป็นการดูหมิ่นตัวเอง ย่ำยีตัวเอง ทำให้ตนสูญเสียความเชื่อมั่นซึ่งล้วนแต่เป็นอุปสรรคของความดีงาม ในแต่ละชั้นทั้งนั้น เนื่องจากเป็นกิเลสเครื่องเศร้าหมองใจ ซึ่งจำเป็นจะต้องแก้ไขด้วยความรู้สึกที่มีปัญญาพิจารณาเห็นถึงความจริงว่าคนเรานั้นไม่มีใครจะดีไปกว่าคนอื่นด้วยประการทั้งปวงและก็ไม่มีการจะเลวกว่าคนอื่นด้วยประการทั้งปวง พร้อมทั้งจะยอมรับนับถือกันได้ การตีเสมอ การดูหมิ่นคนอื่น การดูหมิ่นตนเอง การยกตนข่มท่าน เป็นต้น

๓.๓.๒ ด้านส่วนรวม

โทษหรือความเสียหายที่จะเกิดในเพราะการก่อความทะเลาะวิวาทในสังคมสงฆ์ถือว่ามิโทษที่รุนแรงและเป็นเรื่องที่สงฆ์หรือชาวพุทธโดยทั่วไปจะพึงทำความเข้าใจและไม่พึงก่อให้เกิดเนื่องจากการทะเลาะเป็นบ่อเกิดของปัญหาที่สำคัญ ดังนี้

^{๒๒} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐๒/๗๓.

๑) โทษทางด้านสังคม หมายถึง เมื่อสังคมใดก็ตามที่มีการทะเลาะวิวาทเกิดขึ้น มักจะนำมาซึ่งความวุ่นวายอันเนื่องมาจากความที่คนในสังคมไม่อาจจะปรับความเข้าใจให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันได้ ทำให้ระบบความสัมพันธ์ในสังคมเปลี่ยนไปจากที่เคยรักกันก็จะกลายมาเป็นเกลียดชังกันหรือไม่อาจจะมองหน้าหรือร่วมกิจกรรมกันได้

๒) โทษเกี่ยวกับปัญหาศีลธรรม (โลกหน้า) การทะเลาะวิวาทกันในทางพระศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า ผู้ก่อความทะเลาะวิวาทตายไปต้องตกนรก^{๒๓}

๓) โทษเกี่ยวกับการบรรลุเป้าหมายของการบวชหรือการปฏิบัติธรรมคือ การบรรลุพระนิพพาน พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ชัดเจนว่าการทะเลาะวิวาทกันของพระภิกษุหรือสมาชิกในสังคมสงฆ์นั้นทำให้ไม่สามารถที่จะบรรลุพระนิพพานได้ เพราะการผูกโกรธย่อมเป็นลักษณะของกิเลสอย่างหนึ่งที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุพระนิพพาน^{๒๔} ดังนั้น ผู้ที่ยังไม่อาจจะละเลิกการทะเลาะหรือก่อการทะเลาะให้เกิดขึ้นในสังคมย่อมจะไม่สามารถที่จะบรรลุพระนิพพานได้^{๒๕} และการทะเลาะก็เป็นเหตุให้มีการต้องอาบัติอันเป็นความเศร้าหมองของการปฏิบัติธรรมอันจะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรมหรือที่บรรลุแล้วก็จะเสื่อมไป

เพราะเหตุนี้ จึงทรงห้ามไม่ให้มีการทะเลาะวิวาทกันและทรงบัญญัติวิธีการแก้ไขปัญหาการทะเลาะวิวาทเพื่อที่จะใช้เป็นอุบายในการช่วยให้พระภิกษุสามเณรสามารถที่จะปฏิบัติธรรมได้โดยสะดวกจนสามารถบรรลุเป้าหมายอันสูงสุดคือพระนิพพานได้บ้านเมืองของเราที่มีแต่ความสุข ความร่มเย็นภายใต้พระบรมโพธิสมภาร กลับมีเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมายหลายครั้ง ปัญหาสำคัญยิ่งของประเทศไทยที่กำลังประสบปัญหาทางด้านวิกฤติเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองอย่างรุนแรง ส่งผลกระทบให้ประเทศชาติ สังคมไทยเกิดความวุ่นวายสับสน ไม่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มุ่งเน้นแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก การประพฤติปฏิบัติของมวลมนุษยจะเป็นมิฉาพิถน สังคมจะปั่นป่วนวุ่นวาย เนื่องจากมีความคิดเห็นที่ไม่ตรงกัน ในส่วนของการแตกความสามัคคีกันของชนในชาตินั้นก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่ามาซึ่งความหายนะ ก่อให้เกิดโทษโดยภาพรวมของสังคม ย่อมเป็นหนทางแห่งหายนะอย่างยิ่ง และเป็นทางแห่งความทุกข์ระทมขมขื่นเป็นอันมาก ทุก ๆ สังคม ถ้าแตกความสามัคคีกันแล้ว ความล่มสลายตกต่ำก็เกิดขึ้น ดังนั้น พึงพิจารณาจากเรื่องเหล่านี้ เช่นสามภรรยาแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องเกิดการ

^{๒๓} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๒/๓๕๔-๓๕๕.

^{๒๔} อด.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๑/๓๕๔.

^{๒๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๕/๔๔.

หย่าร้าง ครอบครัวแตกแยก บุตรธิดาไร้ความอบอุ่น เป็นต้น พระภิกษุในวัดแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องเกิดวัดร้าง หรืออยู่ด้วยกันอย่างยากลำบาก คอยแต่จะนินทาว่าร้ายกัน ถือพรรคถือนัก เป็นต้น ข้าราชการแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องเกิดความเสื่อมเสียในวงราชการทำให้การทำงานเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศชาติก็มีปัญหา เป็นต้น ทหาร และตำรวจแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ก็ต้องพ่ายแพ้แก่ศัตรูผู้รุกรานคณะรัฐบาลแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ชาติก็ต้องเกิดความสั่นคลอน ไม่นั่นคง หรือการบริหารงานราชการแผ่นดินไม่ราบรื่น พลเมืองแตกความสามัคคีกัน จะเกิดอะไรขึ้น ชาติบ้านเมืองก็ถึงคราวล่มสลาย เสียเอกราชแก่ชาติอื่น พลเมืองก็ไร้สิทธิเสรีภาพความแตกสามัคคีของผู้คนในชาติมีสาเหตุมาจากเหตุปัจจัยต่าง ๆ แต่พอสรุปได้ว่า

- ๑) การมองกันในแง่ร้าย คือ เพ่งโทษกันและกัน
- ๒) หูเบา เชื่อง่าย เมื่อมีคนอื่นมาพูดหรือทำให้เกิดการเข้าใจผิดต่อกัน
- ๓) เห็นแก่ตัว ไม่สนใจเรื่องของส่วนรวม
- ๔) ขาดการเสียสละ ไม่ยอมเสียสละ เมื่อถึงคราวควรเสียสละ
- ๕) จิตใจไม่มั่นคง จิตใจหวั่นไหว อ่อนแอ เมื่อได้รับข่าวลือ
- ๖) ความคิดเห็นไม่ตรงกัน

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ คือ สาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความแตกสามัคคีของผู้คนในสังคม ดังนั้น หากสังคมไทยหวังความเจริญก้าวหน้า พึงหลีกเลี่ยงสาเหตุทั้ง ๖ นี้เสีย^{๒๖} ในสมัยพุทธกาล พระพุทธองค์ทรงเห็นโทษของการขัดแย้งทะเลาะวิวาทกันภายในสังคมสงฆ์ซึ่งเป็นมลทินและเป็นอุปสรรคในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน^{๒๗} ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงกำหนดรูปแบบและวิธีการแก้ไขปัญหานี้ขึ้นเพื่อให้คณะสงฆ์นำไปปรับใช้เพื่อการแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้สงบยุติอันไม่เป็นอุปสรรคในการบรรลุเป้าหมายสูงสุดของทางศาสนาต่อไป

๓.๔ ประโยชน์ของการมีความสามัคคี

ด้านบุคคล ประโยชน์ของความสามัคคีเป็นทางแห่งความสุข ความสุขในที่นี้ คือ ความสุขใจ เพราะใจที่มีความรักใคร่นับถือกันเป็นอารมณ์ ย่อมแช่มชื่นเบิกบาน นี่คือ ความสุขอันแรกที่ผู้สามัคคีกันจะพึงได้รับ นอกจากนี้ ประโยชน์ของการสามัคคี ก็คือ ความสำเร็จในการดำรงชีวิตของ

^{๒๖} ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์ และวิธาน สุชีวงศ์, **หลักการดำรงชีวิตในสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๑-๑๕๒.

^{๒๗} อจ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๒๑๒/๓๕๔-๓๕๕.

มนุษย์ในสังคม ชีวิตมีความสุขได้เพราะความสามัคคีของหมู่คณะ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “สุขาสงฆสสามัคคี ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะเป็นเหตุให้เกิดความสุข”^{๒๘} คนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ เช่นร่วมหมู่บ้านเดียวกัน ร่วมสถานศึกษา ร่วมอาชีพ หรือสถานที่ทำงานเดียวกัน หากกิจกรรมใดร่วมมือร่วมแรง ร่วมใจกันทำ ย่อมจะนำความสำเร็จและนำความสุขมาให้ เช่น การลงแขกปลูกข้าว เกี่ยวข้าว ทำบุญทอดกฐิน ทำถนนหนทางจากหมู่บ้านไปออกทางหลวงสายใหญ่ ถ้าร่วมแรงร่วมใจกันก็สำเร็จเร็ว แม้จะเกิดศึกสงคราม ศัตรูมารุกราน หากชาวบ้านทุกตำบลรวบรวมผู้คนขึ้นต่อสู้ศัตรู ย่อมจะต้องแพ้พ่ายล้มตาย แต่หากผู้คนในสังคมมีความแตกแยกสามัคคี ก็มีแต่ความพ่ายแพ้ และนำทุกข์มาให้อย่างแน่นอน ดังพระพุทธพจน์ว่า “บุคคลผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ยินดีแล้วในการแตกแยกตั้งอยู่ในอธรรม เป็นผู้เข้าถึงอบาย เข้าถึงนรก ตั้งอยู่ในนรกนั้นตลอดกับหนึ่ง ย่อมพลาดจากธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมแสวงกรรมอยู่ในนรกตลอดกับหนึ่ง เพราะทำลายสงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันให้แตกกัน”^{๒๙} “ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดความสุขและบุคคลผู้อนุเคราะห์สงฆ์ผู้พร้อมเพรียงกันแล้ว ผู้ยินดีแล้วในความพร้อมเพรียงกัน ตั้งอยู่ในธรรม ย่อมไม่พลาดจากธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะ ย่อมบันเทิงอยู่ในสวรรค์ตลอดกับหนึ่งเพราะสมานสงฆ์ให้พร้อมเพรียงกัน”^{๓๐} มีงานอยู่เป็นอันมากที่เราทำคนเดียวไม่ได้ แต่จะทำได้ในเมื่อได้รับการรวมกำลังกับคนอื่น เช่น การป้องกันภัยทั้งส่วนตัวและส่วนรวม การเสริมสร้างความมั่นคงของตนและของชาติการบริหารงานทั่วไป เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจของปวงชน จึงจะทำได้สำเร็จสมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “สพเพสํ สงฆภูตานํ สามคฺคี วุฑฒิสาธิกา ความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ ยังความเจริญให้สำเร็จ” พุทธศาสนสุภาษิตบทนี้ หมายความว่า ถ้าที่ใด หมู่ชนใดได้รับความร่วมมือจากปวงชนด้วยความสมัครใจ มีความสามัคคีเป็นพื้นฐานแล้ว ที่นั้นองค์กรนั้นย่อมประสบความสำเร็จ ความเจริญก้าวหน้า ถ้าคนในชาติอันเป็นชุมชนยิ่งใหญ่ได้พร้อมเพรียงใจกัน งานสำคัญของชาติย่อมจะสำเร็จได้ เช่นงานกอบกู้เอกราชชาติไทยของพระบาทสมเด็จพระนเรศวรมหาราช และ “พระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ชาวไทยทั้งชาติได้ร่วมแรงแข่งขันต่อสู้กอบกู้บ้านเมืองเอาไว้ จนสามารถดำรงความเป็นเอกราชและความเป็นไทเอาไว้ได้ ก็เพราะความพร้อมเพรียงของปวงชนผู้เป็นหมู่ จึงสามารถประสบความสำเร็จสมปรารถนา ส่วนสาเหตุที่กรุงศรีอยุธยาถูกข้าศึกเข้าเผาทำลายได้ถึงสองครั้ง ก็เพราะคนในชาติทะเลาะวิวาทกันเอง แตกแยกสามัคคี ชาติจึงย่อยยับอัปจน”^{๓๑} จะเห็นได้ว่า ที่ใดมีความเคารพนับ

^{๒๘} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๒๘-๒๙.

^{๒๙} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๘/๖๘.

^{๓๐} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๘/๖๙.

^{๓๑} โกวิท ตั้งตรงจิตร, พุทธศาสนสุภาษิต นำชีวิตให้รุ่งเรือง, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท รวมสาส์น (๑๙๗๗) จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๗๙๑.

ถือและไม่ตรีต่อกัน ที่นั่นย่อมมีความสามัคคีพร้อมเพรียงปรองดองกัน เข้าร่วมแรงร่วมใจกัน ร่วมความคิดเห็นและร่วมทรัพย์สินกันเพื่อทำประโยชน์อันใหญ่หลวงให้สำเร็จ แม้ที่ได้มีความสามัคคี ที่นั่นก็มีความสุข มีน้ำใจโอบอ้อมอารีและเอื้อเพื่อเกื้อกูลอุดหนุนกันเช่นนี้ ย่อมนำมาซึ่งความรัก เคารพนับถือกัน เชื่อมไมตรีกัน ให้สนิทสนมแผ่กว้างออกไป ทำให้เกิดความอ่อนหนาผาคลั่งเป็น ปีกแผ่นมั่นคง เพราะความสามัคคีเป็นพลั้งนั่นเอง

ด้านสังคม ศักยภาพในการเข้าถึงของผู้คนในสังคมตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีพร้อมใจกันในการประพฤติปฏิบัติในทิศทางเดียวกัน อะไรที่เป็น พิชัยต่อชีวิตและสังคมก็ไม่ทำ หากใครทำก็พยายามตักเตือนแก้ไขให้เลิกการกระทำเช่นนั้นเสีย โดยมีผลประโยชน์ร่วมกัน เริ่มจากในครอบครัวมีความสุข อบอุ่น สถาบันการศึกษามีการสั่งสอน กันด้วยความรู้ที่เป็นประโยชน์ มุ่งสอนกันเพื่อให้สามารถนำเอาความรู้นั้นมารับใช้สังคมที่ตนอยู่ อาศัย มีความเมตตากรุณาต่อกันทั่วหน้า ไม่ฝ่าฝืนกฎระเบียบของสังคม เป็นต้น ย่อมรับความสำคัญ ของกันและกันระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ยอมรับความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ด้วยเหตุนี้ มนุษย์จึงมี ศักยภาพในการเข้าถึงความดีงามได้ และสามารถอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความผาสุกได้ ไม่ว่าจะนับ ถืออะไร มีความเชื่ออย่างไรก็ตาม หากยึดเอาสังคมเป็นที่ตั้งแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากน้ำมือของ มนุษย์ที่เกิดจากความแตกแยกทางความคิดของมวลมนุษย์ก็ไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้อย่างแน่นอน ทั้งนี้ก็เพราะต่างคนต่างทราบกันได้อย่างดียิ่งว่า ความสามัคคีของคนทุกคนเท่านั้นที่สามารถ เอาชนะปัญหาต่าง ๆ ได้ แม้ว่าจะเป็นภัยปัญหาทางธรรมชาติ มีน้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้นก็ตาม มนุษย์มีพลังและศักยภาพเพียงพอที่จะสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงามให้แก่กันและกัน แก่สังคมและโลกได้ ด้วยความตั้งใจพากเพียรพยายามร่วมกัน มีน้ำใจ มีความคิดเห็นเดียวกันเพื่อสร้างสรรค์สังคมของ ตนให้ดียิ่งขึ้น กล่าวง่าย ๆ ก็คือ สอนให้มนุษย์ตื่น ให้รู้จริง และเบิกบานจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสู่ชีวิต สู่สังคม ให้มีสติปัญญารับมือสิ่งเหล่านี้ได้นั่นเอง และสิ่งที่เป็นเครื่องมือ สำหรับสร้างความดีงาม เป็นสิริมงคลแก่ชีวิตนั้น ก็คือ กาย วาจา และใจของมนุษย์เองโดยมีพระ ธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแนวทางในการสร้างความสามัคคีที่สามารถนำชีวิต และสังคมของตนไปสู่ความเป็นชีวิตที่ดีงาม สังคมแห่งความสงบสุขที่แท้จริง สมดังพุทธพจน์ที่ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วแต่ใจ ถ้าบุคคลมีใจผ่องใส กล่าวอยู่ก็ ตาม ทำอยู่ก็ตาม สุขย่อมไปตามบุคคลนั้นเพราะสุจริต ๓ อย่าง เหมือนเงามีปกติไปตาม ฉะนั้น”^{๓๒} ผลหรือประโยชน์ของการมีความสามัคคีทั้งมวลตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น พอสรุปได้ ดังนี้

^{๓๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๑.

๑) ทัศนคติที่มีกตัญญูต่อประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่ เป็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคม ที่ผู้คนในสังคมทุกคนพึงได้รับจากการร่วมมือร่วมแรงกันในการพัฒนาสังคมของตนให้เจริญก้าวหน้ากล่าวคือ ทุกคนต่างมีความสามัคคีขยันทำงานหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง มีความสมัครสมานช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โดยธรรม ๔ ประการ ได้แก่

(๑) อุฏฐานสัมปทา ได้แก่ การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการทำงานหาเลี้ยงชีพที่สุจริต ถูกต้องทำนองครองธรรม

(๒) อารักขสัมปทา ได้แก่ การถึงพร้อมในการรักษาทรัพย์สมบัติที่ตนหามาได้ รู้จักใช้จ่ายในด้านต่าง ๆ

(๓) กัลยาณมิตตตา ได้แก่ การถึงพร้อมด้วยการคบเพื่อนที่ดี หลีกเลียงคนพาล

(๔) สมชีวิตา ได้แก่ การถึงพร้อมด้วยการดำรงชีวิตตนเองได้เหมาะสม ไม่เกินฐานะความเป็นอยู่ของตนเอง^{๓๓}

เมื่อผู้คนในสังคมไทยได้ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยมีความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันก็ย่อมเกิดความสุขในชีวิต ในสังคมปัจจุบัน ๔ ประการ ได้แก่

(๑) อติสุข ได้แก่ ความสุขเพราะมีทรัพย์สมบัติ

(๒) โภคสุข ได้แก่ ความสุขที่เกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภคที่ต้องการ

(๓) อนนสุข ได้แก่ ความสุขที่ไม่ต้องเป็นหนี้ใคร ไม่ได้ไปกู้ทรัพย์สินใครมา

(๔) อนวัชชสุข ได้แก่ ความสุขที่เกิดขึ้นจากการประกอบกิจการงานที่ไม่มีโทษ^{๓๔}

ประโยชน์ข้างต้นนั้น จัดเป็นประโยชน์สำหรับผู้คนในสังคมไทยโดยตรง ส่วนประโยชน์ที่มีต่อสังคมส่วนรวมนั้นมีอยู่ ๓ ประการ^{๓๕} ดังนี้

(๑) อัตตัตถประโยชน์ ประโยชน์ส่วนตน ได้แก่ ผลประโยชน์ส่วนตัวที่ตนเองจะได้รับทั้งปัจจุบันและอนาคตของตนเอง เช่น มีทรัพย์สินสมบัติมาก สามารถแบ่งปันแก่คนอื่นได้

(๒) ปัตถประโยชน์ ประโยชน์ของผู้อื่น ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เป็นไปเพื่อคนอื่นในสังคม เช่น การสั่งสอนผู้อื่น (ธรรมทาน) ให้ปฏิบัติธรรมจนเขาเกิดผลที่เป็นประโยชน์สำหรับตนเองได้ แต่ทั้งนี้ทั้งนั้น ทุกคนต้องสามารถทำประโยชน์ของตนให้ได้เสียก่อนจึงจะสามารถช่วยเหลือแนะนำคนอื่นในสังคมได้

^{๓๓} อด.อรรถก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๒๒.

^{๓๔} อด.จตุกก. (ไทย) ๒๒/๖๒/๙๐.

^{๓๕} ชุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๒๖๒.

(๓) อุกฤษฏ์ประโยชน์ ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย ได้แก่ ผลประโยชน์ที่เกื้อกูลทั้งสองฝ่าย กล่าวคือ ทั้งตัวบุคคลเอง คนอื่นและสังคมที่อยู่ร่วมกันจะได้รับประโยชน์ร่วมกันในการประพฤติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทจารีตประเพณี และกฎหมายบ้านเมือง เช่น ข้าราชการปฏิบัติหน้าที่ของตนได้สมบูรณ์และประชาชนก็เต็มใจปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ทางบ้านเมือง มีความสามัคคีปรองดองกัน เป็นเหตุในสังคมเกิดความสงบร่มเย็นเป็นต้นการยึดหลักสามัคคีธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทเพื่อความเจริญรุ่งเรือง เพื่อความดีงามในชีวิตของผู้คนและความสงบสุขของสังคมนั้น ที่จริงแล้ว ก็คือ หลักการปฏิบัติตนให้เกิดความรู้สามารถแก้ไขความแตกร้าง ความขาดสามัคคี ความเห็นแก่ตัวของผู้คนในสังคมไทย ทั้งนี้ก็เพราะมนุษย์มีศักยภาพเพียงพอที่จะร่วมมือร่วมแรงกายใจของแต่ละคนเพื่อแก้ไขปัญหา ความเดือดร้อนต่าง ๆ ในชีวิตของตน สามารถช่วยคนอื่นได้ด้วย และยังช่วยทำให้สังคมมนุษย์น่าอยู่ยิ่งขึ้น เป็นสังคมแห่งสันติสุขที่แท้จริงด้วยหลักสามัคคีธรรม ขอเพียงผู้คนในสังคมไทยมีความตั้งใจมีความสามัคคีกันร่วมกันสร้างสรรค์พัฒนา และแก้ไขบ้านเมืองอย่างเต็มที่ เต็มกำลัง ซึ่งผลของความสามัคคีนั่นก็ย่อมจะเกิดมีอย่างแน่นอน ดังพุทธดำรัสที่ว่า “วิริเยน ทุกขมจเจติ มนุषยจะล่วงทุกข์ได้ เพราะความเพียร”^{๓๖} ผลทั้งหลายตามที่กล่าวมานี้ จะเกิดมีขึ้นในสังคมไทย จะเกิดขึ้นแก่ประชาชนคนไทยทุกหมู่เหล่าไม่ได้ หากคนไทยทุกคนต่างจิตต่างใจ ไม่มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ไม่มีความสามัคคีปรองดองกัน และไม่มีความรักที่ปกป้องรักษาสถาบันในชาติ

สรุปว่า ความร่วมมือร่วมใจของประชาชนทั้งหลายโดยไม่โยนภาระหน้าที่ให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งต้องรับผิดชอบเพียงลำพัง ทุกคนที่อยู่ในสังคมไทยต้องถือว่าตนเองก็มีหน้าที่รับผิดชอบด้วยด้วยการให้ความร่วมมือกับรัฐบาลเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานด้านต่าง ๆ ต้องร่วมใจกันใช้สิทธิ์ ต้องร่วมมือกับรัฐบาลเพื่อให้นโยบายทางสังคม เศรษฐกิจและการเมืองบรรลุผลตามเป้าหมาย กระบวนการยุติธรรมต้องยุติธรรมจริง ๆ ไม่เลือกปฏิบัติรัฐบาลต้องดูแลควบคุมจริงจัง ดังนั้น ขอให้คนไทยทุกคนจงร่วมมือร่วมแรงกายใจกันสอดส่องดูแลบ้านเมืองไทยของเราทุกคนให้สงบ ไร้ปัญหา ที่สำคัญที่สุด คือ คนทุกคนต้องรักชาติไทย รักคนไทยด้วยกัน รักพระมหากษัตริย์ ต้องสมัคสมานสามัคคีกัน เพราะสามัคคี คือ พลังที่สามารถนำพาชีวิต และประเทศไทยให้เจริญก้าวหน้าต่อไปได้อย่างยั่งยืน ดังเพลงชาติอันเป็นสัญลักษณ์ประจำชาติ แสดงความเป็นเอกราชของชาติ ไม่เป็นเมืองขึ้นของประเทศใด เป็นแหล่งรวมใจของคนในชาติ ให้เป็นจุดเดียวกัน สร้างความรู้สึกสำนึกในความเป็นพี่น้อง สร้างความภูมิใจในศักดิ์ศรี สิทธิ เสรีภาพระหว่างคนในชาติ และ เพื่อปลุกใจให้เกิด

^{๓๖} พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๓๑๑/๒๗๘.

ความรัก ความห่วงหา และความสามัคคีของคนไทยในชาติที่มีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งแสดงถึงความสามัคคีของคนไทยทุกหมู่เหล่าว่าประเทศชาติอยู่รอดมาได้จนถึงปัจจุบันนี้เกิดจากความรักสามัคคีของคนในชาติ นั่นเอง

๓.๕ ความสามัคคีกับแนวทางการแก้ปัญหา

ด้านครอบครัว ครอบครัวเป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่ง ซึ่งเกิดจากการที่มีบุตรตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางเพศ ด้วยการเป็นสามี และภรรยาโดยอาจจะมิถูกหรือไม่ก็ตาม ชีวิตครอบครัวมิได้เพราะความรักและความหวังที่จะใช้ชีวิตร่วมกันอย่างมีความสุข แต่ความสุขที่คาดหวังไว้อาจจะสิ้นสุดในวันใดวันหนึ่งก็ได้ ถ้าหากประสบกับปัญหาขาดความสามัคคีหรือความไม่เป็นระเบียบในครอบครัวชีวิตการสมรสของคนเรานั้นมีทางสิ้นสุดลงได้ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับชีวิตของคนเรา การสิ้นสุดของการสมรสด้วยการตายของคู่สมรส การหย่าร้าง การแยกกันอยู่ ใน ๒ ประการหลังนี้จัดเป็นปัญหาทางครอบครัวอย่างหนึ่ง ซึ่งนักสังคมวิทยาจัดอยู่ในเรื่องความไม่เป็นระเบียบในครอบครัวรูปแบบของครอบครัวที่จัดว่าเป็นปัญหาคืออย่างไร รูปแบบของครอบครัวที่เป็นปัญหาคือ^{๓๗}

๑) ครอบครัวแตกแยก ออกมาในรูปของการหย่าร้าง แยกกันอยู่ การละทิ้ง และการเลิกร้าง

๒) ครอบครัวที่มีหัวหน้าครอบครัวเพียงคนเดียวหรือต้องอาศัยญาติช่วยดูแลบุตรเนื่องจากวิฤตการณ์จากสิ่งแวดล้อมภายนอก เช่น อุบัติเหตุ ต้องโทษจำคุก

๓) ครอบครัวที่สมาชิกภายในครอบครัวเป็นโรคเรื้อรัง มีบุตรพิการทางร่างกาย

๔) ครอบครัวที่อยู่ด้วยกันเนื่องจากว่าไม่มีอะไรดีกว่านั้น ไม่มีความผูกพันที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

๕) ครอบครัวที่บิดามารดาไม่ได้จดทะเบียนกันถูกต้องตามกฎหมายนอกจากนี้ ความผิดหวังในด้านการครองชีวิตก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาครอบครัว ดังความผิดหวังในระหว่างสามีและภรรยา มีดังนี้^{๓๘}

^{๓๗} บันเทิง พาพิจิตร, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮ้าส์, ๒๕๔๗), หน้า ๗๑.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน.

ความผิดหวังในตัวภรรยา เพราะ

- ๑) ภรรยาชอบพูดค่อนข้างเปรียบเทียบกับ
- ๒) ภรรยาชอบมีอำนาจเหนือ วางอำนาจไม่ให้เป็น
- ๓) ภรรยาเห็นแก่ตัว ไม่เอาใจใส่สามีและลูก
- ๔) ภรรยาบ่นจู้จี้
- ๕) ภรรยาชอบเจ้ากี้เจ้าการ ทั้งในเรื่องส่วนตัวและการทำงานของสามี
- ๖) ภรรยาสกปรก สะเพร่า ไม่เรียบร้อย ไม่เป็นแม่บ้านที่ดี
- ๗) ภรรยาเจ้าอารมณ์
- ๘) ภรรยาไม่จริงใจ ไม่ซื่อ ชอบหลอกลวง
- ๙) ภรรยาพูดจาไม่ไพเราะอ่อนหวาน
- ๑๐) ภรรยาเฉื่อยชาจนเกินไป
- ๑๑) ภรรยามีข้อบกพร่องในเรื่องเพศ

ความผิดหวังในตัวสามี เพราะ

- ๑) สามีเห็นแก่ตัว
- ๒) สามีไม่ประสบผลสำเร็จในด้านการงาน
- ๓) สามีไม่ซื่อ
- ๔) สามีไม่เอาใจใส่ภรรยาและลูก
- ๕) สามีขี้บ่น
- ๖) สามีพูดไม่รู้เรื่อง เอาแต่ในหรือนึกถึงแต่ตัวเอง
- ๗) สามีโกรธง่าย ใจน้อย หงุดหงิด
- ๘) สามีพูดจาหยาบค้ายไม่ให้เกียรติ
- ๙) สามีไม่สนใจบ้าน
- ๑๐) สามีเฉื่อยเกินไป จนไม่รู้ว่าจะเอาอย่างไร
- ๑๑) สามีมีข้อบกพร่องในเรื่องเพศ

ทั้งหมดนี้ เป็นปัญหาของครอบครัวที่คนต่างฝ่ายก็นึกถึงแต่ตัวเอง จนทำให้เกิดความแตกร้างกันในครอบครัว ดังนั้น เพื่อให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปอย่างราบรื่น คู่สมรสพึงต้องมีความสามัคคีร่วมมือร่วมใจในการที่จะแก้ปัญหาที่จะเกิดขึ้น ดังนี้

๑) รู้จักถนอมน้ำใจกัน การที่คู่สมรสต้องมีการรับผิดชอบมากกว่าเดิม เช่น ในการหาเลี้ยงชีพ การเลี้ยงลูกอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้คู่สมรสห่างกันไป ดังนั้น เมื่อเกิดปัญหาความขัดแย้งทั้ง

สองฝ่ายพึงต้องถนอมน้ำใจซึ่งกันและกัน หันหน้าเข้าหากัน ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น มีความ
 นอบน้อม คือ การแสดงออกถึง ความเคารพความนับถือเป็นสัมพันธอันดีที่มีต่อบุคคลนั้น ๆ ของ
 การอยู่ร่วมกัน เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพต่อบุคคลนั้น ๆ โดยแต่ละฝ่ายจะต้อง
 คำนึงถึงหน้าที่ของกันและกัน ดังเช่น คุณสมบัติของผู้ครองใจสามีไว้ได้ คือ

- ๑) เป็นผู้จัดการงาน
- ๒) สงเคราะห์คนข้างเคียง
- ๓) ประพฤติเป็นที่พอใจของสามี
- ๔) รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้^{๓๙}

ในส่วนของสามีนั้น จะต้องมีคุณสมบัติครองใจภรรยา ดังนี้

- ๑) ด้วยยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
- ๒) ด้วยการไม่ดูหมิ่น
- ๓) ด้วยไม่ประพฤตินอกใจ
- ๔) ด้วยมอบความเป็นใหญ่ให้
- ๕) ด้วยให้เครื่องประดับตกแต่ง^{๔๐}

จะเห็นได้ว่า หากคู่สมรสทั้งสองมีความรัก ความสามัคคี เกื้อกูลกันทั้งสองฝ่าย สิ่งที่เป็น
 ความสุข ความเจริญในครอบครัวอันมีความเคารพนับถือซึ่งกันและกัน ก็จะมีมีความสุข หรือที่เรียกว่า
 “สุขของคฤหัสถ์” มีดังนี้^{๔๑}

- ๑) สุขเกิดจากความมีทรัพย์
- ๒) สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์
- ๓) สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้
- ๔) สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ มีความสุจริต

ดังนั้น การช่วยเหลือและแก้ปัญหาครอบครัวควรอยู่ในระดับต้น ๆ ของปัญหาสังคมที่
 เกิดขึ้นในปัจจุบัน เพราะเป็นบ่อเกิดของสันติสุขที่นำความสงบสุขมาสู่ครอบครัวและสังคมโลก พ่อ
 แม่ คู่สามีภรรยาควรมีความสมัครสมานสามัคคีปรองดองกันในการครองเรือน มีความรับผิดชอบ

^{๓๙} อก.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๑๓๙/๒๗๕.

^{๔๐} ท.ป.า. (ไทย) ๑๑/๒๐/๒๐๔.

^{๔๑} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๙๑.

ไว้วางใจซึ่งกันและกัน ร่วมมือกันสร้างฐานะทางครอบครัว ให้มีกินมีใช้ไม่ให้ขัดสนดำเนินชีวิตตนได้อย่างผาสุก ด้วยการปฏิบัติตนให้อยู่ในหลักวินัยกันอย่างเคร่งครัด

ด้านการศึกษา ความสามัคคีกับแนวทางแก้ปัญหาในด้านของการศึกษานั้น นับว่ามีความสำคัญโดยเฉพาะในวัยรุ่นซึ่งกำลังอยากรู้ อยากเห็น ยึดถือค่าของวัตถุนิยมมากกว่าวัตถุทางจิตใจ ดังที่เห็นกันอยู่โดยทั่วไปในหมู่ของวัยรุ่น ไม่ว่าจะเป็นการยกพวกตีกันอันเนื่องมาจากยึดติดกับค่านิยมที่ผิด ๆ ของรุ่นพี่ที่ปลูกฝังกันมาถึงรุ่นน้อง สอนกันมาทั้งที่รู้ว่าไม่ถูกต้อง แต่ก็กระทำเพราะความสนใจครูอาจารย์รู้เรื่องดังกล่าวดี หรือว่าไม่รู้เป็นได้ทั้ง ๒ อย่าง ในบางครั้งก็ครูอาจารย์คือผู้อยู่เบื้องหลังนั่นเอง บางครั้งยกพวกตีกันต่อหน้าสื่อมวลชนงานมหกรรมคอนเสิร์ต สถานีโทรทัศน์ กำลังถ่ายทอดสัญญาณสดผ่านดาวเทียมส่งสัญญาณไปทั่วโลก นักเรียนนักศึกษาก็ยังยกพวกตีกันยิงกันตาย บางรายก็บาดเจ็บ ครึ่งแล้วครึ่งเล่าซ้ำซากเป็นประจำ มีประชาชนบางรายได้รับบาดเจ็บและตายอันเนื่องจากผลการกระทำดังกล่าวของนักเรียน ปัญหาของนักศึกษาที่ขาดความมีระเบียบวินัยซึ่งเป็นปัญหาสังคมระดับต้น ที่จะต้องแก้ไข ปัญหาเกิดจากความหึงหวงเพื่อนนักศึกษาหญิง ที่ถูกเพื่อนนักศึกษาชายต่างสถาบันตามจีบหรือพูดกระแนะกระแหน ในบางครั้งไปถึงกับลวนลาม ทำอนาจารตามป้ายรถเมล์และตามสถานที่สาธารณะ ถือว่าเป็นการหยามศักดิ์ศรีกัน ทั้งหมดนี้ล้วนเกิดมาจากการขาดความสามัคคีกันในหมู่คณะ ดังนั้น สถานศึกษา คือบ้านหลอมจิตใจของผู้ฝึกฝนตนเองให้เป็นผู้มีปัญญา เปรียบเสมือนประทีปคอยชี้แนวทางในการดำเนินวิถีชีวิตของบุคคลนั้น ๆ สาเหตุที่ทำให้เด็กนักเรียนหนีการเรียนคือ เกิดจากระบบการศึกษาที่ไม่เอื้ออำนวยต่ออาชีพของผู้ศึกษา ถูกเพื่อนรังแกในโรงเรียนครูที่ลงโทษนักเรียนโดยอารมณ์ไร้เหตุผล ครูอาจารย์มีความประพฤติไม่เหมาะสมกับการเป็นครู อาจารย์ ดุดสสุราและยาเสพติด ไม่เอาใจใส่ในการสอน ไม่รับผิดชอบต่อหน้าที่และความคิดเห็นของนักเรียน นักศึกษา ไม่เข้าใจและไม่พยายามเข้าใจปัญหาความต้องการของเด็กการมีความสามัคคีมีน้ำหนึ่งใจเดียวกันเป็นแนวทางที่ใช้แก้ไขปัญหา และการป้องกันปัญหาการก่อความไม่สงบและการทะเลาะวิวาทของนักเรียนนักศึกษา ของสถาบันการศึกษา อาชีวะในปัจจุบัน คือการสร้างสามัคคีสำนึกให้เกิดมีในจิตสำนึกของนักเรียนนักศึกษา โดยให้มีความสามัคคีกัน รู้ระเบียบวินัย และมีความรักความเมตตาต่อกัน อันได้แก่พรหมวิหารธรรม ที่จะน้อมนำมาซึ่งความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของนักเรียน นักศึกษา เพราะบุคคลดังกล่าวนี้จะเป็นผู้นำพาพัฒนาความเจริญรุ่งเรืองและผู้บริหารประเทศชาติที่ดีในอนาคตเป็นต้น

ด้านสังคม คนไทยไม่ว่าจะเป็นคนไทยโดยเชื้อชาติไทย หรือเพียงมีสัญชาติไทย เกิดบนผืนแผ่นดินไทยหรือไม่ได้เกิดบนผืนแผ่นดินไทยก็ตาม ทุกคนถือว่าเป็นคนไทยทั้งสิ้น ถ้าไม่รักชาติไม่หวงแหน ไม่เทิดทูน ไม่ช่วยกันสร้างสรรค์จริยธรรมาจริยธรรมของชาติของเรา เราจะเสียความเป็นไทยและตกเป็น

ทาส ที่สุดท้ายจะหมดอิสระ เสรีภาพ ความเสมอภาคและสิทธิต่าง ๆ ไปจนหมดสิ้น แม้จะไม่เสียแผ่นดินหรือเสียสิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดอย่างชัดเจน เหมือนอย่างการแพ้สงครามในสมัยกรุงศรีอยุธยา เวลานี้สังคมไทยมีปัญหาเรื่องความแตกแยกของผู้คนในสังคมอย่างมาก คนไทยมีลักษณะอย่างไร บ้างอาจจะต้องมองในแง่ร้ายเสียก่อนเพื่อการช่วยกันแก้ไขปรับปรุง เป็นการดีเพื่อก่อ คนไทยปัจจุบันนี้มีลักษณะ ดังนี้

๑) เป็นคนประมาท คือ เป็นคนที่หลงระเริง เพลิดเพลิน ปล่อยตัวปล่อยใจ ไม่รู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ไม่เร่งรัดจัดทำเรื่องที่ควรจัดทำ เฉื่อยชา ชอบผัดวันประกันพรุ่ง

๒) เป็นคนขาดความใฝ่รู้ กล่าวคือ ไม่สนใจที่จะศึกษา ประพฤติปฏิบัติหลักธรรมสนใจแต่พิธีกรรมที่ทำให้ตนสบายใจ มีความหวัง

๓) เป็นคนอ่อนแอ ความอ่อนแอแสดงออกมา เช่น ในการหวังผลจากลาภลอย การหวังพึ่งอำนาจดลบันดาลจากภายนอก การโอนภาระความรับผิดชอบให้แก่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การยกปัญหาให้เทวดาแก้ สภาพเหล่านี้แสดงถึงความอ่อนแอทั้งสิ้น ซึ่งครอบคลุมไปถึงการไม่ชอบใช้วิธีการแห่งปัญญา การขาดวิญญานของนักวิจัย การไม่ชอบคิด ไม่สู้ปัญหา ไม่ใช้ปัญหาเป็นเวทีพัฒนาปัญญา ไม่เปลี่ยนปัญหาให้เป็นปัญญา เป็นต้น ก็เลยหาประโยชน์จากปัญหาไม่ได้

เมื่อกล่าวโดยสรุปมี ๒ อย่าง ได้แก่การหวังพึ่งอำนาจดลบันดาล ซึ่งทำให้ไม่พยายามที่จะทำการให้สำเร็จด้วยตนเอง และการเห็นแก่สะดวกสบายและค่านิยมเสพบริโภค ชอบความโก้เก๋ เป็นต้น^{๔๒} ทั้ง ๓ ประการข้างต้นนี้ ถือเป็นหนทางที่บ่อนทำลายความสามัคคีของผู้คนในสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีผลกระทบไปทั่วประเทศ เช่น ครอบครัวก็เกิดภาวะบ้านแตกสาแหรกขาด โรงเรียนก็เกิดภาวะครูอาจารย์ไม่สนใจในการสั่งสอน นักเรียนนักศึกษาก็ไม่ตั้งใจเล่าเรียน ระบบข้าราชการก็เกิดอคติ ความลำเอียง ต่างคนต่างอยู่ ผู้คนไร้น้ำใจ ไม่ไว้ว่างใจกัน มีความหวาดระแวงกัน เป็นต้นซึ่งเป็นภาวะที่ทุกคนในสังคมไทยไม่อยากจะเห็น ไม่อยากให้เกิดขึ้น ฉะนั้น ประชาชนชาวไทยควรปฏิบัติตนให้อยู่ในกรอบแห่งกฎหมายบ้านเมือง ไม่พึงกระทำการใด ๆ ที่ผิดต่อหลักบริหารบ้านเมือง ไม่พึงสร้างความร้ายฉานขึ้นในสังคม ใครมีหน้าที่อะไรก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดี ให้สมบูรณ์ที่สุดภาวะของความแตกแยกของประชาชนชาวไทยในปัจจุบัน สามารถพิจารณาได้จากปัญหาความไม่สงบใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ หรือปัญหาการประท้วงที่เห็นขัดแย้งกันไม่ลงรอยกันระหว่างรัฐบาลกับกลุ่มพันธมิตร ว่า ปัจจุบันคนไทยมีความรู้สึกละอย่างไร มีแนวทาง

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การศึกษากับการวิจัยเพื่ออนาคตของประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๘๗-๘๘.

ประเพณีปฏิบัติตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมอย่างไร ดังโครงการ “รักกันไว้ ล้วนไทยด้วยกัน” ของรัฐบาลไทยที่ได้จัดขึ้นใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยยึดหลักการและเหตุผลที่ว่า สิ่งที่เกิดขึ้นใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีความละเอียดอ่อนและเปราะบาง ต่างจากพื้นที่อื่น ๆ แม้รัฐบาล จะได้พยายามแก้ไขปัญหามาโดยตลอด นับตั้งแต่ต้นปี ๒๕๔๗ เป็นต้นมา แต่ก็ยังปรากฏว่ามีความรุนแรง เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันพบว่ายี่งนานวันยังมีปัญหา อันส่งผลให้เกิดความไม่ปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สินทั้งของรัฐและประชาชน สาเหตุที่ทำให้เหตุการณ์ทวีความรุนแรงขึ้นนั้น มาจากเหตุของความแตกต่างในหลายปัจจัย เช่น ศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ความรู้ การศึกษา การปกครอง การบริหาร สุขอนามัย และความรู้สึกของประชาชน ซึ่งสอดคล้องกับกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ ที่ได้พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ในโอกาสขึ้นปีใหม่ ๒๕๔๔ วันที่ ๓๑ ธันวาคม ๒๕๔๓ ที่ว่าประวัติศาสตร์ได้แสดงให้เห็นว่าชาติใดเสื่อมสูญย่อยยับอับปางไป ก็เพราะประชาชนชาติขาดสามัคคีธรรม แยกแยกเป็นหมู่คณะ เป็นพรรคพวก คอยเอารัดเอาเปรียบประหัตประหารซึ่งกันและกัน บางพรรคบางพวกถึงกับเป็นไส้ศึกให้ศัตรูมาจู่โจมทำลายชาติของตนดังนี้ ข้าพเจ้าจึงขอชักชวนพี่น้องชาวไทยทั้งหลายให้ระลึกถึงพระคุณของบรรพบุรุษซึ่งได้กอบกู้รักษาบ้านเกิดเมืองนอนของเรามา นั้นให้จงหนักแล้วถือเอาความสามัคคี ความยินยอมเสียสละส่วนตัวเพื่อประโยชน์ยิ่งใหญ่ของประเทศชาติเป็นคุณธรรมประจำใจอยู่เนืองนิจ จึงขอให้พี่น้องชาวไทยทั้งหลาย จงบำเพ็ญกรณียกิจของตนแต่ละคนด้วยซื่อสัตย์สุจริตขยันหมั่นเพียร อดทนและกล้าหาญ แล้วอุทิศความเสียสละส่วนตัว ความเหน็ดเหนื่อยลำบากยากแค้นเป็นพลีบูชาบรรพบุรุษ ผู้ซึ่งได้ก่อสร้างชาติเป็นมรดกตกทอดมาถึงพวกเราชาวไทยจนบัดนี้^{๔๓} พระราชดำรัสข้างต้นนี้ แสดงถึงพระราชประสงค์ของพระองค์ท่านที่ต้องการให้พสกนิกรทุกหมู่เหล่าของพระองค์อยู่ด้วยกันด้วยความสมัครสมานสามัคคี อย่าคอยแต่จ้องหาจับผิดคนอื่น ควรพิจารณาตนเสียก่อนว่า ได้กระทำการใดให้ประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองพอหรือยัง ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “สุทสสံ วชชมนญเณสํ อตตโน ปน ทุสสสํ โทษคนอื่นเห็นได้ง่าย ส่วนโทษของตนเห็นได้ยาก”^{๔๔} หมายความว่าคนส่วนมากมักมองไม่เห็นความผิดพลาดของตนเอง แต่กลับเห็นชัดในความผิดพลาดของผู้อื่น ถึงแม้ว่าตนเห็นความผิดพลาดของตนแล้วก็ไม่ยอมแก้ไขกลับพยายามปกปิดมิให้คนอื่นได้รู้เรื่องของตน ขอให้คนไทยทุกคนใน

^{๔๓} กระทรวงวัฒนธรรม, พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทย ปี ๒๕๔๓ - ๒๕๔๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๘), หน้า ๒-๓.

^{๔๔} ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๘/๓๔.

สังคมจึงมีความรักใคร่กัน อย่าโกรธเคืองต่อกัน อย่าได้ทำร้ายกันและกันเลยขอให้ทุกคนทำตามหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด แล้วปัญหาต่าง ๆ ในสังคมไทยเราจะหมดสิ้นไปได้ด้วยการร่วมมือร่วมใจกันของคนไทยทั้งหลาย

ด้านการพัฒนาชีวิต จากที่กล่าวมาแล้วว่า การดำเนินของบุคคลที่ดำเนินชีวิตไปในทางที่ผิดนั้นประกอบด้วยกิเลสซึ่งมีความโลภ ความหลง ความทะยานอยาก หรือตัวตัณหาเป็นตัวชักนำไป หลักสามัคคีกับแนวทางการแก้ปัญหาในการด้านการพัฒนาชีวิตนั้น จำเป็นต้องละสิ่งทั้งหลายเหล่านี้เสียโดยทำการกระทำให้ตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี ประพฤติตนในสิ่งที่ดีงาม โดยฝึกตนเองให้มีความเห็นใจกัน มีความเป็นมิตรกัน หรือ การช่วยเหลือกัน ซึ่งเป็นคุณธรรมในการอยู่ร่วมกัน โดยจะเริ่มจากข้อใดข้อหนึ่งก่อนก็ได้ ทั้งนี้เพื่อการพัฒนาทางกาย ทางจิตใจ ในด้านของความเห็นใจกันพึงในคุณค่าและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ด้วยกันมีการปฏิบัติต่อกันด้วยเมตตาธรรม รู้ในบุญคุณของผู้ที่เคยให้ความอุปการะ สั่งสอนดูแล โดยหวังจะตอบแทนคุณ ทำให้เกิดความเห็นใจกันมีเมตตากรุณาต่อกัน ทั้งทางกาย วาจา และ ใจ ความเห็นใจกันจะสร้างประโยชน์ให้เกิดขึ้นในการอยู่ร่วมกันซึ่งสามารถทำให้บุคคลเห็นกันเป็นพี่เป็นน้องได้ความเป็นมิตรกัน มิตร “เพื่อน, ผู้มีความเอื้อเฟื้อ, ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ”^{๔๕} ความเป็นมิตรกันเป็นเหตุแห่งการเกิดสันติ เพราะว่า ความเป็นพี่น้องกันจะต้องมีความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกันเป็นพื้นฐาน ดังนั้น ความเป็นมิตรกันจึงต้องมีในความเป็นพี่น้องโดยปริยาย ฉะนั้นความเป็นมิตรกันจึงเป็นบ่อเกิดแห่งความสามัคคี ความเป็นมิตรที่ดีทางพระพุทธรศาสนาเถรวาทเรียกว่า “กัลยาณมิตร ความมีกัลยาณมิตรย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์อันยิ่งใหญ่เพื่อความดำรงมั่นไม่เสื่อมสูญ ไม่อันตรธานแห่งสัทธรรม”^{๔๖} คือมีคุณอย่างมากในการอยู่ร่วมกัน คุณสมบัติของผู้ที่เป็นกัลยาณมิตร จะนำพาสังคมและชุมชนไปสู่ความสันติสุขได้อย่างดียิ่งการช่วยเหลือกันซึ่งกันและกัน ก็เป็นจุดหมายที่สำคัญของความสามัคคีที่สามารถจะแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี การปฏิบัติต่อกันของมนุษย์ในสังคมว่ามีอยู่ ๒ ประการ ได้แก่

๑) อามิสทาน ได้แก่ การให้วัตถุสิ่งของมีปัจจัย ๔ เป็นต้น เช่น ข้าว น้ำ ผ้า ยานดอกไม้ของหอม ของอุปโภค ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เป็นต้น ดังพระพุทธพจน์ว่า “ชนเหล่าใดมีใจผ่องใส ให้ข้าวและน้ำด้วยศรัทธา ข้าวและน้ำนั้นแล ย่อมพะนอเขาทั้งในโลกนี้และโลกหน้า เพราะ

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๓๔.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

เหตุนี้ สมควรเปลื้องความเหนียวแน่นเสีย ครอบงำมลทินของใจเสีย พึงให้ทานบุญเท่านั้นย่อมเป็นที่พึงของเหล่าสัตว์ในโลกหน้า”^{๔๗}

๒) ธรรมทาน ได้แก่ “การให้ธรรม ให้วิทยาทานความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและวิชาการต่าง ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม”^{๔๘} ความสามัคคีที่ถูกต้องในข้อนี้ คือ ต้องมีสื่อนำใจ (มโนทวาร) มีความสำนึกทางใจ (มโนกรรม) และมีความสำนึกที่ดีงาม มโนสุจริต) ตามลำดับ ย่อมก่อกำเนิดความดี ความถูกต้องความควรขึ้นมาได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น

พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงได้ย้าถึงความสำคัญทางจิตใจอย่างสูงส่ง เพราะมองว่าจิตใจ คือ จุดศูนย์รวมที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ต่าง ๆ เช่น อารมณ์ที่เกิดจากความคิดความเชื่ออันสื่อนำบุคคลให้พัฒนาตนเองไปได้จากระดับสามัญชนสู่ความมั่นคงทางปัญญาได้ ด้วยเหตุนี้ ความคิดความเชื่อแม้เป็นเพียงอารมณ์ แต่อารมณ์ที่วุ่น ถ้าหากเป็นสื่อนำปัญญา อารมณ์ก็ควรค่าแก่การนำมาพิจารณา ดังพุทธพจน์ในมโนนิวารณสูตรว่า “บุคคลไม่ควรห้ามใจแต่อารมณ์ทั้งปวงที่เป็นเหตุให้โงมถึงความสำรวม บาปย่อมเกิดขึ้นแต่อารมณ์ใด ๆ บุคคลพึงห้ามใจแต่อารมณ์นั้น ๆ”^{๔๙} จากพุทธภาษิตนี้ พิจารณาได้ว่า ความคิด ความเชื่อในฐานะเป็นสิ่งผลักดันพัฒนาการของมนุษย์ แต่ไม่ได้หมายความว่า อารมณ์ที่วุ่น จะเป็นหลักสำคัญที่ควรแก่การปกป้องได้ทั้งหมด เพราะความคิดความเชื่อบางอย่างก็ได้ว่า เป็นปฏิปักษ์ต่อความเจริญด้านปัญญาของมนุษย์โดยตรง ทั้งนี้ก็เพราะพระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้ส่งเสริมให้มนุษย์จมปลักอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่เน้นให้มนุษย์พิจารณา ทบทวนให้เห็นด้วยกาย วาจา และจิตใจของตัวเองว่า อารมณ์นั้น ๆ หรือสิ่งนั้น ๆ ควรค่าแก่การเชื่อ การยึดถือหรือควรที่ละเว้น หลีกเลียงหรือไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้นการกระทำต่าง ๆ ในลักษณะดังกล่าว เท่ากับว่า เป็นหลักสำคัญด้านการส่งเสริมความสามัคคีทางใจนอกจากนี้ยังเป็นช่องทางสำคัญที่ช่วยให้มนุษย์ทุกคนสามารถเห็นคุณค่าของตนเองที่สามารถช่วยเหลือคนอื่นได้ด้วย เพราะพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมาทั้งในทางไม่ดีและดี ถือได้ว่าเป็นไปตามอำนาจของความคิด ความเชื่อ แต่ความคิด ความเชื่อบางอย่างอาจไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกต้องก็ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นหลักส่งเสริมความสามัคคีทางใจที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความกลมกลืนกันระหว่างความคิด ความเชื่อที่เป็นสื่อนำสู่ปัญญาและการลงมือปฏิบัติตามจนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริง ๓ ประการ ได้แก่

๑) สามารถที่จะรู้แจ้งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็นได้ด้วยตนเอง

^{๔๗} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๘๓/๗๔.

^{๔๘} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๓๘๖/๘๕.

^{๔๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๓/๑๖.

๒) สามารถที่จะตรงตามแล้วเห็นจริงได้ด้วยตนเอง

๓) สามารถที่จะได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการประพฤติปฏิบัติของตน^{๕๐}

การที่จะประสบกับความสุข ความสำเร็จต่าง ๆ ในชีวิตนั้น พุทธศาสนิกชนที่มีความรู้ความเข้าใจในพระธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่แท้จริงแล้ว จะไม่หลงมัวเมาไปประกอบกิจการต่าง ๆ อันผิดหลักธรรมคำสอน ก่อให้เกิดความร้าวฉานจนถึงแตกสามัคคีกัน เพราะนั่นคือ จุดเริ่มต้นของความล้มสลายของสถาบันทางสังคม แม้กระทั่งสงบสุขในชีวิตก็จำต้องล้มสลายไปด้วย จากเหตุแห่งการแก้ไขปัญหามาแนวความสามัคคี ตามที่กล่าวมาดังพระพุทธพจน์ว่า ภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บริษัทที่แยกออกเป็นพวก ๑ บริษัทที่สามัคคีกัน ๑ ภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่แยกออกเป็นพวกเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลายบริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุหมายมั่นทะเลาะวิวาทกัน ต่างเอาหอก คือปากทิ่มแทงกันและกันอยู่ บริษัทเช่นนี้เรียกว่าบริษัทที่แยกกันเป็นพวก ภิกษุทั้งหลาย ก็บริษัทที่สามัคคีกันเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย บริษัทใดในธรรมวินัยนี้ มีภิกษุพร้อมเพรียงกัน ชื่นชมกันไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำมันกับน้ำ ต่างมองดูกันและกันด้วยนัยน์ตาเป็นที่รักอยู่ บริษัทเช่นนี้ เรียกว่าบริษัทที่สามัคคีกันภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๒ จำพวกนี้แล บรรดาบริษัท ๒ จำพวกนี้บริษัทที่สามัคคีกันเป็นเลิศ^{๕๑}

สรุปได้ว่า ความสามัคคี จะนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่ตัวบุคคลและสังคมส่งผลต่อการดำเนินชีวิตไปในทางที่จะพัฒนาขึ้นจากเดิมที่เป็นอยู่ เพราะการปฏิบัติตามคุณธรรม ที่กล่าวมานี้จะสร้างคุณประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เป็นการเสริมสร้างและพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมได้อีกทางหนึ่งด้วย ฉะนั้น พุทธบริษัททั้งหลายไม่ว่าจะเป็นบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ชายหญิงจำต้องมีความสามัคคีกัน และการที่จะมีความสามัคคีกัน สังคมมีความสุขได้นั้น ก็ด้วยการพร้อมเพรียงกันปฏิบัติธรรมต่าง ๆ ตามที่ได้อธิบายมาแล้ว โดยยึดถือเป็นหน้าที่ที่ตนจะต้องปฏิบัติให้สมบูรณ์เมื่อเกิดปัญหาอะไรขึ้นก็ควรปรึกษาหารือกัน หากปฏิบัติตามได้เช่นนี้

๓.๖ คุณลักษณะของความสามัคคี

ลักษณะของความสามัคคีตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท คือ แนวความคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการกระทำโดยตรง และเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของความสามัคคีได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ การแสดงออกซึ่งการกระทำจึงเป็นอีกวิธีหนึ่งของความสามัคคี และเป็น

^{๕๐} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๖๕/๓๕๖.

^{๕๑} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๒๘๘/๖๖.

หลักสำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดเรื่องความสามัคคีในพระพุทธศาสนาเถรวาทได้อย่างตรงไปตรงมา ดังคุณลักษณะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และนักวิชาการได้กล่าวถึงคุณลักษณะของความสามัคคีไว้ดังนี้

ลักษณะของความสามัคคีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ใช้คำว่า สังฆสามัคคี ซึ่งมีลักษณะความสามัคคีปรองดองกัน ความพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะหรือสงฆ์ การกระทำที่เรียกว่า “สังฆสามัคคี” คือ การนำเอาธรรม วินัย เป็นต้นมากล่าวตามความเป็นจริง ช่วยให้เกิดความสามัคคีกันภายในหมู่คณะหรือสงฆ์ มีการพร้อมเพรียงกันทำสังฆกรรมต่าง ๆ การกระทำเช่นนี้เรียกว่า “สังฆสามัคคี”^{๕๒} นอกจากนี้ยังมีคุณลักษณะของนักวิชาการที่ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของความสามัคคีไว้ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ท่านยังได้กล่าวถึง ความสามัคคีของมวลมนุษย์ว่าทุกคนสามารถปฏิบัติได้เพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม เพื่อความสงบสุข ความเจริญของโลก มนุษย์ทุกคนสามารถร่วมมือกัน มีความสมัครสมานสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสร้างสรรค์โลกได้ด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหาร ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เพราะหลักธรรมดังกล่าวนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้เพื่อให้มนุษย์ทุกคนเป็นพรหม คือ เป็นผู้สร้างสรรค์อภิบาลโลก ช่วยกันบำรุงรักษาโลกนี้ให้มีสันติสุข ด้วยเรี่ยวแรงความพากเพียรของมนุษย์เอง โดยไม่ต้องรอเทพเจ้าหรืออำนาจวิเศษใด ๆ มาบันดาลให้^{๕๓}

จากทัศนะเกี่ยวกับความสามัคคีของพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) แสดงให้ทราบและเข้าใจว่าในสังคมปัจจุบัน ถ้อยหลักความเสมอภาคที่แบบแผนความประพฤติต่าง ๆ ตามที่ถือสืบ ๆ กันมาแต่เดิม ได้ถูกล้มล้างไป หรือถูกตั้งข้อสงสัยไปหมด และทั้ง ๆ ที่มีแนวคิดภูมิปัญญาชนิดที่ว่า “รู้แจ้งเจนจบ” แพร่สะพัดไป แต่ชีวิตของผู้คนกลับสับสนวุ่นวายยิ่งกว่ายุคสมัยใด ๆ ในสภาพเช่นนี้คำสอนของพระพุทธศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งที่อะไร ๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญศาสนาที่ย้อนยุคสมัยมีมาแต่ครั้งที่อะไร ๆ ยังเป็นไปตามธรรมดาสามัญกว่านี้ อย่างมากมายนั้น จะเป็นเสมือนกระแสะอากาศสดชื่นบริสุทธิ์ที่ผ่านเข้ามาในห้องที่มีผู้คนแออัด บางทีอาจจะถึงเวลาแล้วที่เราจะหวนกลับไปหาคุณค่าที่ว่าเก่า ๆ แต่คงทนดีกว่า เมื่อการดำเนินชีวิตและกิจต่าง ๆ ยึดหลักความเอื้ออาทรเห็นอกเห็นใจกัน มากกว่าจะมุ่งหาผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็定会เห็นผลปรากฏว่าชีวิต

^{๕๒} วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๖/๑๓๙.

^{๕๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **กรณีธรรมกาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อำไพ, ๒๕๔๒), หน้า ๓๒๖.

และกิจการเหล่านั้นมิใช่จะเลวร้ายอย่างที่เรเคยคิด และที่แท้แล้วมันจะช่วยให้ชีวิตของเราโปร่งโล่งเบาสบายขึ้นด้วย คนปัจจุบันจำนวนมากมองชีวิตทุกวงการเป็นการต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ที่ขัดกันเกิดเป็นฝ่ายนายจ้างกับลูกจ้าง รัฐบาลกับราษฎร คนมีกับคนจน และแม้แต่หญิงกับชาย หรือลูกกับพ่อแม่ เมื่อคนถือเอาทรัพย์และอำนาจเป็นจุดหมายของชีวิต สังคมก็กลายเป็นสนามต่อสู้ระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวที่ขัดกัน เราก็เลยต้องเที่ยวหาจริยธรรมสำหรับมาป้องกันผลประโยชน์แบบเห็นแก่ตัว โดยถือ “สิทธิของแต่ละคนที่จะแสวงหาความสุข” แล้วเราก็เลยต้องหาจริยธรรมดังเช่น “สิทธิมนุษยชน” มาคอยกีดกันกันและกันไว้ ไม่ให้คนมาเชือดคอหอยกัน ในระหว่างที่กำลังวิ่งหาความสุขนั้นพระราชินีโรธังสีคัมภีรปัญญาจารย์ (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี) ได้กล่าวถึงคุณลักษณะของความสามัคคีไว้ ดังนี้ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะ ตั้งแต่สองคนขึ้นไปเรียกว่าคณะ สี่คนขึ้นไปเรียกว่า หมู่ ความพร้อมเพรียงของหมู่คณะเป็นความสุขอย่างยิ่ง คนยิ่งมากขึ้นไปจะเป็น ๒๐ หรือ ๕๐ คนหรือตั้ง ๑๐๐ คน มีความสามัคคีกัน ยิ่งได้ความสุขมาก ดูแต่ตัวของเราคนเดียวก็แล้วกัน ถ้าไม่สามัคคีกันก็ไม่ได้ความสุขเหมือนกัน ตัวอย่างเช่น ใจคิดอย่างหนึ่ง มือไม่ไม่ทำ ขาไม่เดิน งอ่ยเปลี้ยเสียขา เป็นอัมพาตไป มันก็ไม่สบายใจ ปากท้องของเราก็เหมือนกัน เราหาอาหารมาได้รับประทานลงไป ปากมันก็เคี้ยวกลืนลงไป แต่ลำไส้มันไม่ทำงาน มันไม่พร้อมเพรียงสามัคคีกัน มันจะต้องปวดท้อง อืดอืด เดือดร้อนแก่เราเพียงใด ส่วนร่างกายของเราก็เหมือนกัน ทุกชิ้นทุกส่วนถ้าหากขาดความสามัคคีชนิดเดียว เป็นต้นว่าแขนทั้งสองหยุดไม่ทำงาน เหตุนั้น เราควรอดควรทนต่อเหตุการณ์ เมื่อมีจิตใจต่างกัน มีกิริยาอาการต่างกัน จึงควรอดอย่างยิ่ง อย่าเอาอารมณ์ของตนควรคิดถึงอกเราอกเขาบ้าง ถ้าหากเราเอาแต่อารมณ์ของตนแล้ว จะแสดงความเหลวไหลเลวทรามของตนแก่หมู่คณะเป็นเหตุให้เสียคน เพราะชื่อเสียงยังกระจายออกไปทั่วทุกทิศเสียหายหลายอย่างหลายประการ สิ่งใดที่ไม่สบอารมณ์ของเรา จงยับยั้งตั้งสติตั้งจิต พิจารณาให้ดีเสียก่อนว่าสิ่งนั้นถ้าเราพูดหรือทำลงแล้วมันจะเป็นผลดีและผลเสียแก่เราและหมู่คณะน้อยมากเพียงใด จึงคิดจึงนึกและจึงทำจะไม่พลาดพลั้งและจะไม่เสียคน อดที่ไหน อดที่ใจของเรา “อด” คำนี้กินความกว้างและลึกซึ้งด้วย เมื่อเราพิจารณาถึงความอดทนแล้วก็จะเห็นว่า สรรพกิเลสทั้งปวงที่จะล้นมาท่วมทับมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้แหลกละเอียดเป็นจุลวิจุลไปก็เพราะความอดนี้ทั้งนั้น เช่น โกรธระฆากกัน แต่มีสติอดทนอยู่ได้จึงไม่ฆ่า เห็นสิ่งของเขา คิดอยากจะลักขโมยของเขา มีสติอดทนยับยั้งไว้ เพราะกลัวเขาจะเห็นหรือกลัวโทษ จึงไม่ขโมย เห็นบุตรภรรยาสามีคนอื่นสวยงามเกิดความกำหนัดรักใคร่ คิดอยากจะประพฤติดูผิดในกาม มีสติขึ้นมาแล้วอดทนต่อความกำหนัดหรือกลัวว่าเขาจะมาเห็น กลัวต่อโทษในปัจจุบันและอนาคต แล้วอดทนต่อความกำหนัดนั้น การที่จะพูดเท็จ พูดคำไม่จริง หรือดื่มสุราเมรัยก็เช่นกันเมื่อมีสติขึ้นมาแล้วก็อดทนต่อความชั่วนั้น ๆ ได้แล้วไม่ทำความชั่วนั้นเสีย ความอดทนเป็นคุณธรรม ที่จะนำบุคคลในอันที่จะละความชั่วได้ทุก

ประการ และเป็นเหตุให้สมานมิตรกันทั้งโลกได้อีกด้วย ถ้าเราไม่มีการอดทนปล่อยให้ประกอบกรรมชั่วดังกล่าวมาแล้ว โลกวันนี้ก็จะอยู่ไม่ได้แตกสลายไปเลย โทษ ๕ ประการนี้ เป็นเหตุให้มนุษย์สัตว์โลกแตกความสามัคคีปรองดองซึ่งกันและกัน^{๕๔}

หากผู้คนในสังคมไม่มีศีล ๕ ปัญหาวุ่นวายต่าง ๆ จะต้องเกิดมีอย่างแน่นอนฉะนั้น การที่จะช่วยให้สังคมหรือโลกทั้งหมดยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขนั้น ผู้คนจำต้องปฏิบัติตามหลักศีลธรรมอันดีงามในทางพระศาสนาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ได้ประทานพระบรมราโชวาทในโอกาสเสด็จออกมหาสมาคม ณ สีหบัญชร พระที่นั่งอนันตสมาคม วันศุกร์ที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๔๙ มีใจความว่า คุณธรรมซึ่งเป็นที่ตั้งของความรักความสามัคคีที่ทำให้คนไทยเราสามารถร่วมมือร่วมใจกันรักษาและพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อกันไปได้ตลอดรอดฝั่ง

ประการแรก คือ การที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งดี มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือ การที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ประสานงาน ประสานประโยชน์กันให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตน แก่ผู้อื่น และแก่ประเทศชาติ

ประการที่สาม คือ การที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริต ในกฏกติกาและในระเบียบแบบแผนโดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่ คือ การที่ต่างคนต่างพยายามทำความคิดความเห็นของตนให้ถูกต้องเที่ยงตรง และมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิดจิตใจและการประพฤติปฏิบัติที่ลงรอยเดียวกันในทางที่ดี ที่เจริญนี้ยังมีพร้อมมูลอยู่ในกายใจของคนไทย ก็มั่นใจได้ว่าประเทศไทยจะดำรงมั่นอยู่ได้ตลอดไป จึงขอให้ท่านทั้งหลายในมหาสมาคมนี้ ทั้งประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้รักษาจิตใจและคุณธรรมนี้ไว้ให้เหนียวแน่นและถ่ายทอดความคิดจิตใจนี้กันต่อไปอย่าให้ขาดสายเพื่อให้ประเทศไทยของเราดำรงยืนยงอยู่ด้วยความร่มเย็นเป็นสุขทั้งในปัจจุบันและในภายหน้า ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสากล จงดคุ้มครองรักษาประเทศไทยให้ปลอดภัยจากภัยอันตรายทุกสิ่ง และอำนวยความสุขความเจริญสวัสดิ์ ให้เกิดแก่ประชาชนชาวไทยทุกคน^{๕๕}

^{๕๔} พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการ (หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี), ความสามัคคี. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : <http://www.dhammadownload.com/board/viewtopic.php?t=๑๕๐> [๑ ธ.ค.๒๕๕๗].

^{๕๕} กระทรวงวัฒนธรรม, สรุปผลการดำเนินงานกิจกรรม “ฉลอง ๖๐ ปีครองสิริราชสมบัติ”, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๙), หน้า ๑.

ความเจริญรุ่งเรือง ความสงบสุขของชาติบ้านเมืองและของส่วนบุคคลแต่ละคนนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความรักสามัคคี ร่วมมือร่วมแรงกันของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หากต่างคนต่าง แสวงหาหรือกระทำเพียงฝ่ายเดียวแล้ว ความเจริญ ความสงบสุขก็ยากที่จะเกิดขึ้นได้ แม้เกิดขึ้นได้ ก็เป็นความเจริญและความสงบสุขที่ไม่ยั่งยืนได้เลย ฉะนั้น หากประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่ารัก พระเจ้าอยู่หัว รักบ้านเมือง รักคนอื่น และรักตนเองแล้ว ทุก ๆ คนล้วนมีหน้าที่จะต้องปฏิบัติตน ตามบทบาทหน้าที่ของตนที่ได้รับมอบหมาย เป็นนักเรียนนักศึกษาก็ต้องตั้งใจเล่าเรียนศึกษา หาความรู้ เป็นข้าราชการก็ต้องตั้งใจปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องยุติธรรมเที่ยงตรงเป็นบิดามารดาของ บุตรธิดาก็ต้องตั้งใจพ่าราสอนแต่สิ่งที่ดีงามแก่บุตรธิดา และเป็นพระภิกษุสงฆ์ก็ต้องตั้งใจประพฤติปฏิบัติ ตนตามพระธรรมวินัย ทำการสั่งสอนชาวบ้านโดยไม่หวังแก่ลาภสักการะเป็นต้น ฉะนั้น ความเจริญ ความสุข ความทุกข์ของสังคมล้วนมีเหตุปัจจัยมาจากประชากรในสังคมนั้น หาใช้สิ่งอื่นไม่ แม้ว่า ปัจจัยภายนอกจะมีอยู่บ้างก็ตาม หากประชาชนผู้เป็นสมาชิกของสังคมซึ่งเป็นปัจจัยภายในมีความ สามัคคี รักใคร่ปรองดองกันแล้วก็สามารถต้านทานหรือทำลายปัญหาอุปสรรคที่เกิดจากปัจจัย ภายนอกนั้นได้

ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงลักษณะของสามัคคีอันแสดงถึงความเข้มแข็งของชุมชนไทยว่า ต้องประกอบด้วยองค์ธรรม ๕ ประการจึงจะสามารถสร้างความสามัคคีปรองดองนำไปสู่ความ เจริญของชาติบ้านเมืองได้

การสร้างสังคมสันติประชาธรรมให้สำเร็จต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหรือขั้นของสังคม ให้ครบทั้ง ๕ คือ ศีลธรรมเข้มแข็ง ปัญญาเข้มแข็ง เศรษฐกิจถูกต้อง รัฐถูกต้อง และสังคมเข้มแข็ง ทั้ง ๕ คือ เบญจขั้นของสังคม ขั้น ๕ มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงและมีผลถึงกัน ต้องพัฒนาให้ครบ ทั้ง ๕ ประการอย่างเชื่อมโยงกันจึงจะเกิดสังคมสันติประชาธรรมมีความสามัคคีปรองดองกัน การ พัฒนาอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเอกเทศ จะเป็นเศรษฐกิจก็ดี ศีลธรรมก็ดี จะไม่ได้ผล

ในองค์ประกอบทั้ง ๕ “สังคมเข้มแข็ง” เป็นฐาน ถ้าสังคมเข้มแข็ง เศรษฐกิจจะดี การเมืองจะดี ศีลธรรมจะดี และทำให้ปัญหาเป็นไปด้วยดี ฉะนั้น ยุทธศาสตร์ชาติควรพุ่งเป้าไปสู่ การสร้างสังคมเข้มแข็ง ใช้สังคมเข้มแข็งเป็นเครื่องพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และศีลธรรม เพราะ สังคมเข้มแข็งหมายถึง สังคมที่มีการรวมกลุ่มกันในรูปต่าง ๆ เช่น ชุมชน สมาคม มูลนิธิ สหกรณ์ ชุมชน หรือประชาคม เมื่อมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือประชาคม จะเกิดพลังสร้างสรรค์ที่สามารถป้องกันสิ่งร้ายและสร้างสิ่งดีทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม การเมือง และสุขภาพ ทุกคนในสังคมต้องร่วมมือกันในการปฏิบัติหน้าที่ของตนตามฐานะ ตำแหน่ง เช่น ข้าราชการ พ่อค้าและประชาชน เป็นต้น ทุกคนต้องมีศีลธรรมประจำใจ มีปัญญา รัฐบาล

ผู้ดูแลชาติก็ต้องมีศีลธรรมมีปัญญาสามารถสร้างเศรษฐกิจความเป็นอยู่ที่ดีให้เกิดแก่ประชาชนในชาติ ทำสังคมทุก ๆ ด้านให้เข้มแข็งด้วยตนเองให้ได้ จึงจะสามารถนำชาติบ้านเมืองให้อยู่รอดปลอดภัยมีความสุขได้^{๕๖}

สรุปว่า หากสังคมใดต้องการความเจริญรุ่งเรืองไม่ว่าด้านใด ๆ ก็ตาม เป้าหมายแรกที่ต้องปฏิบัติ ก็คือ ทำสังคมให้เข้มแข็ง หมายความว่า ทำผู้คนในสังคมนั้นให้มีศักยภาพทางกระทำทางความคิด เกิดความสามัคคีปรองดองกันฉันท์พี่น้อง กล่าวคือสามารถรู้ดี รู้ชั่วในสิ่งต่าง ๆ ได้ พร้อมทั้งมีการศึกษาปฏิบัติตามความรู้ที่ดีนั้น โดยแบ่งภาระหน้าที่ของผู้คนในสังคมว่าต้องรับผิดชอบ เช่น ในครอบครัวก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดา ในโรงเรียนก็เป็นหน้าที่ของครูอาจารย์ในสังคมอื่น ๆ เป็นหน้าที่ของนักบริหารสถาบันทางสังคมเหล่านั้นรับผิดชอบเป็นต้น

๓.๗ องค์ประกอบของความสามัคคี

องค์ประกอบของความสามัคคีตามทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท คือ แนวความคิดและการปฏิบัติที่เกี่ยวกับการกระทำโดยตรง และเพื่อส่งเสริมความเข้าใจเกี่ยวกับลักษณะของความสามัคคีได้อย่างถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ การแสดงออกซึ่งการกระทำ จึงเป็นอีกวิธีหนึ่งของความสามัคคี และเป็นหลักสำคัญที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิด เรื่องความสามัคคีในพุทธศาสนาเถรวาทได้อย่างตรงไปตรงมา

ในเรื่องเกี่ยวกับการปกครองอันแสดงถึงองค์ประกอบของความสามัคคีของผู้คนในสังคม โดยที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งไปที่บุคคลมิใช่ระบบ เนื่องจากรัฐมีไว้เพื่อความสุขของประชาชนและความสุขที่แท้ต้องเป็นความดีงามตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ดังนั้น คำสอนของพระพุทธเจ้าจึงมีจุดมุ่งหมายเดียวของชีวิต คือการประเมินค่าว่าอะไรดี อะไรชั่ว จะต้องเป็นไปในแนวเดียวกัน จะขัดแย้งกันไม่ได้ ซึ่งจะให้ความสำคัญแก่ตัวบุคคลผู้มีหน้าที่ปกครองมากกว่า คือเมื่อบุคคลเป็นคนดีแล้ว ไม่ว่าจะปกครองด้วยระบบใดก็ตามก็จะนำประชาชนไปสู่ความดี และความสุขได้ทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าทรงปรารถนาจะสร้างคนมากกว่าสร้างระบบ เนื่องจากให้ผลที่ตรงกว่า และถาวรกว่า แต่การที่ต้องสร้างระบบในปัจจุบัน ก็เพราะสร้างคนไม่สำเร็จนั่นเอง และเมื่อสร้างคนไม่สำเร็จ อย่างน้อยก็เอาระบบมาควบคุมคนบ้างก็จะทำให้เกิดผลขึ้นได้บ้าง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายเช่นที่ประสงค์นั้น พระพุทธเจ้าได้กำหนดสังคมตัวอย่างขึ้นเป็นแบบฉบับ เพื่อง่ายในการ

^{๕๖} ประเวศ วะสี, ยุทธศาสตร์ชาติเพื่อความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ สังคมและศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๖๕.

ปกครอง และเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าการประพฤติตามธรรม การมีธรรมเป็นแกนกลางของสังคม ก่อผลประโยชน์ได้จริงเพียงใด สังคมตัวอย่างในสมัยนี้คือสังคมพุทธอันประกอบด้วยบริษัท ๔ ได้แก่ “สังคมภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา” นั่นเอง โดยเฉพาะสังคมพระอริยสงฆ์เป็นสังคมตัวอย่างของสังคมพุทธบริษัทด้วยกัน เป็นตัวอย่างของสังคมภายนอกด้วย กฎเกณฑ์ต่าง ๆ คำสอนต่าง ๆ จึงเน้นหนักที่พระสงฆ์ เริ่มต้นที่พระสงฆ์ และกวาดซ้นที่พระสงฆ์มาก ผลที่ได้รับก็คือ เป็นสังคมที่มีความสงบสุข ไม่มีการถือชั้นวรรณะ มีการเคารพกันตามลำดับอาวุโส มีความประพฤติทางกาย ทางวาจา สงบเสงี่ยมเรียบร้อยเสมอกัน มีทัศนะความคิดเห็นเป็นสัมมาทิฐิอย่างเดียวกัน สมาชิกในสังคมต่างก็เป็นคนว่าง่ายสอนง่าย ปกครองง่าย มีเหตุมีผล มีความรับผิดชอบ ไม่เป็นการขัดแย้งกันรุนแรงถึงขั้นก่อการทะเลาะวิวาทกันใหญ่โต เพราะเหตุแห่งความคิดไม่ตรงกัน สังคมพระสงฆ์จึงเป็นสังคมที่ชี้ให้เห็นว่าการปกครองโดยธรรม แต่ปัญหามันมีอยู่ว่า บุคคลที่จะมาทำหน้าที่เป็นผู้ครองนั้น มีความเข้าใจในหลักธรรมและพุทธวิธีการปกครองของพระองค์มากน้อยเพียงใด และจะนำเอาพุทธวิธีการปกครองมาใช้ในการปกครองอย่างไร ให้มีความเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน และให้มีความเป็นธรรมกับผู้อยู่ภายใต้การปกครอง และใช้อำนาจอย่างเป็นธรรมอย่างไร

สรุปว่า นักปกครองที่ดี พระพุทธเจ้าให้ยึดหลักการปกครองโดยธรรม คือ ยึดธรรมาธิปไตย นักปกครองที่ถือธรรมเป็นหลักการ ถือธรรมเป็นธงชัยนี้จะเป็นผู้มีความรู้ ความฉลาด มีความขยันหมั่นเพียร มีความสุจริต และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี ซึ่งจะทำให้ นักปกครองปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กล่าวคือ จะสามารถวางแผน จัดองค์กร แต่งตั้งบุคลากรอำนวยการและควบคุมได้ดี ต้องมีความฉลาด ขยัน สุจริต และมีมนุษยสัมพันธ์ ยิ่งนักปกครองมีคุณธรรมเข้ามาเพิ่มอีกมากเท่าใด ก็ยิ่งทำหน้าที่ของผู้ปกครองได้ดีมีประสิทธิผลมากขึ้นเท่านั้น ตรงกันข้ามถ้าผู้ปกครองขาดคุณธรรมแล้วแม้เพียงบางประการ เขาก็เป็นผู้ปกครองที่ดีไม่ได้รับการปลูกฝังคุณธรรมของสังคมตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ และนำไปใช้แก้ไขปัญหาลักษณะต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เนื่องจากสังคมเป็นระบบความสัมพันธ์ของวิถีชีวิตของคนในสังคมรวมกันเป็นชาติที่มีจุดเด่นหลายประการ เช่น ความสัมพันธ์ของครอบครัว ชุมชนที่มีความเข้มแข็ง อบอุน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน โดยการนำหลักธรรมทางศาสนาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นคนดีมีคุณธรรมภายใต้สิ่งยึดเหนี่ยวหรือศูนย์รวมจิตใจของประชาชน ทำให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข มีความสมานฉันท์ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หากวิถีชีวิตคนในสังคมได้มีการปรับตัวสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น รู้เท่าทันเหตุการณ์ ครองตนได้อย่างมีสติ และบูรณาการกันอย่างสมดุลและยั่งยืนแล้วจะเป็นระบบ

วัฒนธรรม อันมีคุณค่าอย่างยิ่งที่จะช่วยผดุงคุณค่าทางสังคมและจิตใจ อันจะนำมาซึ่งความสันติสุข และสันติภาพของมนุษยชาติ รวมทั้งเป็นภูมิคุ้มกันต่อภาวะวิกฤติต่าง ๆ ได้

๓.๘ จุดมุ่งหมายของความสามัคคี

ขั้นชื่อว่า ความสามัคคีที่เป็นธรรมแล้ว ก็ย่อมมีผลเป็นความสุข ความเจริญของหมู่ชน ในชาติสังคมนั่นเอง มีข้อความที่เน้นให้ทราบถึงจุดมุ่งหมายของความสามัคคีของหมู่ชนทุกหมู่เหล่า ๒ ประการด้วยกัน ได้แก่

- ๑) ความพร้อมเพรียงของหมู่ชน
- ๒) ความพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข^{๕๗}

ความพร้อมเพรียงดูเหมือนจะมีในสิ่งทั่วไป นาฬิกาย่อมมีเครื่องจักรและอื่น ๆ สำหรับ นาฬิกาที่เดินได้ คือ สิ่งเหล่านั้นพร้อมเพรียงกันเป็นไปตามส่วนตามหน้าที่ของมัน ถ้าไม่ได้ส่วนหรือ ขำรุดเสียบางอย่างขาดไปบางอย่างก็เดินไม่ได้ ธาตุทั้ง ๔ ของคนพร้อมเพรียงกันทำกิจตามหน้าที่ ของตนเป็นไปเสมอไม่หย่อนไม่กำเริบ คนก็มีความสุข ถ้ากำเริบหรือหย่อนไปคนก็ไม่สบาย หมู่ ใดมีกิจที่ต้องทำอย่างใด ต่างก็ช่วยกันทำไม่แก่งแย่งกันเอาเปรียบกัน ความพร้อมเพรียงของหมู่นั้น ต้องทำอย่างนั้นก็ย่อมมีบริบูรณ์ความพร้อมเพรียงของหมู่นี้แล้วก็ให้เกิดสุข คือ ต่างคนต่างอยู่ สำราญด้วยกัน ไม่บาดหมางกัน ควบคุมหมู่นั้นให้เป็นไปมั่นคง เป็นที่ครั่นคร้ามของเหล่าชนจะมาดู หมิ่นข่มเหงยังโภคทรัพย์ศฤงคารบริวารให้เจริญทวี ต่างคนต่างมีอธยาศัยต่อกัน ผ่อนหนักผ่อนเบา ต่อกันไม่ถือกัน ไม่ล่วงเกินกันให้เหลือเกิน ช่วยตักเตือนกัน เห็นแก่กันมากกว่าเอาเปรียบแต่ ประโยชน์ตนหวังดีต่อกัน มีเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตาเมโนกรรมต่อกัน เป็นเหตุให้มี สามัคคีบุคคลนั้นระคนอยู่ด้วยสังสัคคะ คือ เวร ย่อมไม่พ้นไปจากเวรได้ และที่ว่า “ความพร้อมเพรียงของผู้พร้อมเพรียงกันให้เกิดสุข”^{๕๘}

พระพุทธพจน์ได้แสดงให้เห็นถึงพระกรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าที่ทรงสั่งสอนเหล่า เวไนยสัตว์ที่เป็นหมู่เหล่าให้ประพฤติถ้อยคำที่รักษาประโยชน์ของกันและกัน ข้อนี้พึงสันนิษฐาน ตามพระบรมพุทโธวาทที่โปรดประทานแก่ภิกษุสงฆ์ให้ตั้งกายกรรม วจีกรรมมนกรรม “ประกอบด้วย จิตเมตตาในกันและกัน เฉลี่ยลามที่หาได้สู้กันบริโภค มีศีลเสมอกันมีทัญญูเสมอกัน ให้เคารพนับถือ ภิกษุเถระผู้ใหญ่ในสงฆ์ และตั้งใจปรารภนาเพื่อนพรหมจารีที่ยังมิได้มา ให้มาสู่อาวาส ที่มาแล้ว ให้

^{๕๗} อ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๐/๖๙.

^{๕๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔/๒๘-๒๙.

อยู่เย็นเป็นสุข” หมู่ชนที่พากันพากเพียรในกิจการงานที่ชอบ ความเพียรของเขาให้เกิดสุข จริ่งอยู่ หมู่ชนพรั่งพร้อมกันทำการด้วยความอุตสาหะ ไม่เห็นแก่เหน็ดเหนื่อยหรือติดขัดอันมีในระหว่างๆ พรั่งพร้อมใจกันทำเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันทีเดียว ความเพียรของเขาให้เกิดสุขกายใจสมกับที่เขาพรั่งพร้อมใจกันเพียร และเมื่อกล่าวด้วยภูมิธรรม ตบธรรม ความเพียรเผากิเลสของหมู่ท่านผู้สามัคคี คือ มีจิตเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ให้เกิดสุขแก่หมู่ท่านตามสมควรแก่เหตุ คือ เพียรละกิเลสโดยเอกเทศหรือโดยสมุจเฉตตบธรรมของท่านผู้มีจิตเป็นอันเดียวกันให้เกิดสุข ดังนี้

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ภิกษุจักเป็นผู้พร้อมเพรียงกันประชุมพร้อมเพรียงกันเลิกพร้อมเพรียงกันทำกิจแห่งสงฆ์ พึงหวังความเจริญส่วนเดียว ไม่มีเสื่อมเลย ดังอาณิสสของหลัก สาราณียธรรม อันเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้เกิดความสามัคคีกัน ๖ ประการ ได้แก่

- ๑) เป็นที่รักของผู้อื่น
- ๒) เป็นที่เคารพของผู้อื่น
- ๓) เป็นมูลเหตุให้สงเคราะห์ซึ่งกันและกัน
- ๔) เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกันและกัน
- ๕) เป็นไปเพื่อความพร้อมเพรียง
- ๖) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

เฉพาะอาณิสสข้อ ๕ และข้อ ๖ เป็นมูลฐานแห่งความสามัคคี ความสามัคคีจะเป็นไปได้ต้องมีธรรมทั้ง ๒ ข้อนี้ สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤติดีแล้ว ย่อมนำความสุขมาให้”^{๕๙} กล่าวคือ ย่อมตัดใจผู้ประพฤติให้ตั้งอยู่ในความสัตย์เที่ยงธรรมไม่เอนเอียง ความประพฤติอะไรด้วยน้ำใจจริง ชื่อว่าความสัตย์ มินิทัสสนอุทาหรณ์ที่จะพึงแสดง คือ “ความประพฤติเที่ยงธรรมในหน้าที่ ความซื่อตรงต่อมิตร และความสวามิภักดิ์ในเจ้าของตน และความกตัญญูในท่านผู้มีอุปการคุณ ความสัตย์นี้เป็นรสให้เกิดความชื่นบาน เป็นที่จับใจของชนทั้งปวง ล่วงเสียซึ่งสรรพพรสที่พึงรู้แจ้งด้วยชีวหาวิญญานก็ดี ด้วยทวารอื่นก็ดี เพราะทำบุคคลให้สามัคคีพร้อมเพรียงเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ช่วยประกอบกิจนั้นให้สำเร็จเป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นทั้งสองฝ่าย

จุดมุ่งหมายของความสามัคคี สรุปได้ว่า

- ๑) ช่วยให้นุชนุขมีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา

^{๕๙} พุ.ชา.อิติ. (ไทย) ๒๗/๑๔๒๐/๒๖๔.

- ๒) ช่วยให้การกระทำผิดด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง ลดลง เบาบาง
- ๓) ช่วยให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้าอย่างยั่งยืน
- ๔) ช่วยให้ประเทศชาติสามารถดำรงสภาพชั่วลูกหลานได้

ดังนั้น แนวความคิดและคุณลักษณะเรื่องความสามัคคีนั้นต้องเป็นไปในลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่น รวมทั้งส่วนรวมอันมีชาติบ้านเมืองเป็นหลัก ลักษณะของความสามัคคีต้องสอดประสานกันระหว่างการกระทำทางกายและจิตใจ กล่าวคือ การกระทำทางกายต้องถูกต้อง ดึงาม การกล่าววาจาทางปากต้องอ่อนหวาน ถูกต้อง ไพเราะ และการนึกคิดทางปัญญา ต้องอยู่ในลักษณะที่ถูกต้องดึงาม เป็นสัมมาทิฐิเพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน คนอื่นและสังคมส่วนรวมได้

๓.๙ สังคมสงฆ์ : รูปแบบสังคมแห่งความสามัคคีในพระพุทธศาสนา

หลักการสามัคคี เป็นพื้นฐานของแนวคิดที่ว่าด้วยการอยู่กันเป็นสังคมที่มีพละานุภาพอย่างมาก เพราะว่ากระบวนการสันติวิธีจะ “ไร้ความหมาย” และ “ไร้ผลในเชิงปฏิบัติการ” อย่างสิ้นเชิงหากคู่กรณี หรือสังคมเป็นสังคมที่ “ไร้พลังของสามัคคี” ที่เป็นเช่นนี้เพราะพลังสามัคคีเป็น “ตัวแปร” และ “องค์ประกอบ” ที่สำคัญในการผลักดันกระบวนการ “สังคมแห่งความไร้ระเบียบ ความโกลาหลและยุ่งเหยิง” ไปสู่ “สังคมแห่งสันติ”

คำถามมีว่า เพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าจึงเพียรพยายามที่จะสร้างสังคมสงฆ์ หรือสังคมทั่วไปให้ดำรงอยู่บนมาตรฐานของ “สังคมแห่งสามัคคีธรรม” โดยเฉพาะการเน้นให้เห็นว่า สังคมที่พึงปรารถนา คือ “สังคมแห่งความพร้อมเพรียง” ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสย้ำว่า “ความพร้อมเพรียงแห่งหมู่คณะ นำความสุขมาให้” และนำเสนอหลักการนี้ผ่านหมวดธรรมต่าง ๆ เช่น ย้ำเน้นให้เห็นคุณค่าของความพร้อมเพรียงในการประชุมเพื่อแบ่งปันความคิด และปรึกษาหารือกันตามหลักอภิธานิยธรรม และการคิด การใช้คำพูด และแสดงออกต่อกันในเชิงบวกที่ก่อให้เกิดการระลึกรู้ถึงกันของคนในสังคมตามหลักสารานิยธรรม

เมื่อกล่าวถึงหลักสามัคคีธรรม คำว่า “สามัคคี”^{๖๐} หมายถึง “ความพร้อมเพรียงทั้งในเชิงกายภาพที่แสดงผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และจิตภาพที่แฝงตัวอยู่ภายในใจของคนหรือกลุ่มคนต่าง ๆ” ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญว่า “ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คน

^{๖๐} ดูรายละเอียดใน ชุ.ม. (บาลี) ๒๙/๔๕/๑๐๙-๑๑๐., ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๕/๑๕๙-๑๖๐.

หม่มาก เกิดขึ้นเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”^{๖๑} “ธรรมอย่างหนึ่ง” ดังกล่าวก็ คือ “ความสามัคคี”

จะเห็นว่า เมื่อใดก็ตามที่พระสงฆ์เกิดความพร้อมเพรียงกัน ชื่นชม ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำกลมกลืนกับน้ำนมมองดูกันและกันด้วยสายตาที่รักกันอยู่^{๖๒} การบาดหมางกัน การข่มขู่กัน การขับไล่กัน ย่อมไม่เกิดขึ้น อีกทั้งทำให้ประชาชนที่ยังไม่เลื่อมใสย่อมเลื่อมใส ส่วนผู้ที่เลื่อมใสแล้วก็จะเลื่อมใสกันมากยิ่งขึ้น^{๖๓} ฉะนั้น การแสดงออกถึงความสามัคคีนั้น พระพุทธเจ้าจึงมุ่งเน้นทั้งทางกาย วาจา และจิตใจของคน หรือกลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม ซึ่งต้องประสมกลมเกลียวกัน ทั้งสามมิตินี้ดังเช่นพระองค์ได้อุปมาว่า ประดุจแม่มอญนัยนาบุตร หรือบุตรมอญนัยนาแม่

จากนัยข้างต้นพบว่า พระพุทธเจ้าได้ “ยืนยันคุณสมบัติ” ของ “ความสามัคคี” ว่า ถ้าหากสังคมใดก็ตาม ไม่ว่าจะเป็นสังคมสงฆ์ หรือสังคมฤๅษณ์ก็ตาม เมื่อตั้งมั่นอยู่ใน “ป้อมสามัคคี” ดังกล่าว ก็จะเป็นเรื่องยากที่จะใคร่จะโจมตี หรือทำลายได้ นอกจากนั้นแล้ว ยังเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ทุกคนที่อาศัยอยู่ใน “ป้อม” ได้รับคุณประโยชน์ด้วยกันทั้งสิ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ “ชุมชน” หรือ “หมู่คณะ” ดังที่พระองค์ได้สรุปว่า “ความพร้อมเพรียงแห่งสงฆ์นำสุขมาให้”^{๖๔}

อย่างไรก็ตาม “หลักการสามัคคี” เป็นพื้นฐานของแนวคิดที่ว่าด้วยการอยู่กันฉันท์ในสังคมที่มีพลานุกาพอย่างมาก เพราะว่ากระบวนการสันติวิธีจะ “ไร้ความหมาย” และ “ไร้ผลในเชิงปฏิบัติการ” อย่างสิ้นเชิง หากคู่กรณี หรือสังคมเป็นสังคมที่ “ไร้พลังของสามัคคี” ที่เป็นเช่นนั้น เพราะพลังสามัคคีเป็น “ตัวแปร” และ “องค์ประกอบ” ที่สำคัญในการผลักดันกระบวนการ “สังคมแห่งความไร้ระเบียบ ความโกลาหลและยุ่งเหยิง” ไปสู่ “สังคมแห่งสันติ”

พระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างของการใช้แนวคิดสามัคคีประสานพระภิกษุที่มีความแตกต่างในแง่ของ “วรรณะ” “ลัทธิ” และ “ความคิด” ให้เกิดเป็น “สังคมสงฆ์” ขึ้นมา และครั้งใดที่เกิดวิกฤตการณ์ต่าง ๆ อันก่อให้เกิดความแตกแยก พระองค์ใช้หลักการนี้เข้าไปเป็น “ตัวเชื่อม” อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นกรณีความขัดแย้งเกี่ยวกับการตีความพระวินัยตามที่ปรากฏใน “โกสัมพีศึกษา” และ “กรณีสงครามน้ำ” ก็เช่นเดียวกัน พบว่า การนำเสนอพระสูตรที่บรรจุด้วยหลักการ

^{๖๑} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙/๒๔๓., พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙/๓๖๒.

^{๖๒} “พหู เจปิ ภิกขุ สมคคา สมโมทมานา อวิทมานา ซีโรทกัญญา อณมณณํ ปิยจกขุหิ สมปัสสนตา วิหรนติ, อโย คณสามคคี”, พุ.ม. (บาลี) ๒๙/๔๕/๑๐๙., พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๕/๑๕๙.

^{๖๓} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙/๒๔๓., พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๙/๓๖๓.

^{๖๔} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๙/๒๔๓.

และแนวคิดเพื่อโน้มน้าวให้พระภิกษุเกิดความสมานฉันท์กันนั้น ก็มักจะสอดรับกันในสองพระสูตรดังกล่าว จะเห็นว่า “หลักการสามัคคี” ในพระพุทธศาสนานี้เป็นประเด็นที่ยิ่งใหญ่ และสำคัญอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากหลักฐานต่าง ๆ ที่ชี้ให้เราได้ประจักษ์แล้วข้างต้น ฉะนั้น หลักการนี้ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญให้พระพุทธเจ้าได้วางเป็นหลักการ หรือเป็นเป้าหมายสำคัญที่ปรารถนาจะเห็นสังคมของพระสงฆ์ หรือชุมชนต่าง ๆ อยู่ร่วมกันอย่างสันติ

พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าการจะเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองการปกครองโดยล้มล้างระบอบผู้นำที่ไม่ดีนั้นทำได้ยาก พระองค์จึงทรงสถาปนาสังคมขึ้นมาใหม่ โดยผู้เขียนเรียกว่า สังฆสังคม หรือสังคมสงฆ์ ซึ่งเป็นสังคมที่เปิดโอกาสให้มนุษย์ทุกคน ทุกเผ่าพันธุ์ ทุกเชื้อชาติและทุกศาสนา เข้าสู่ความเป็นเอกภาพภายใต้พระธรรมวินัยที่ทุกคนต้องปฏิบัติเฉกเช่นเดียวกัน ความเสมอภาคดังกล่าวปรากฏในกัณณกัตถลสูตร ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสความเสมอกันแห่งสติปัญญาของวรรณะทั้ง ๔ ว่าไม่แตกต่างกันเลย ดังนี้

“วรรณะ ๔ จำพวกนี้ ไม่แตกต่างกันเลยแม้แต่น้อย คือวิมุตติกับวิมุตติไม่แตกต่างกัน เปรียบเหมือนบุรุษผู้เก็บไม้สักแห้งมาก่อไฟให้ลุกโพล่งขึ้น ต่อมาบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บไม้มะม่วงมาก่อไฟให้ลุกโพล่งขึ้น ต่อมาบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บไม้มะเดื่อมาก่อไฟให้ลุกโพล่งขึ้น เปลวกับเปลว สีกับสี แสงกับแสงของไฟที่เกิดขึ้นจากไม้ต่าง ๆ กันนั้น ไม่มีความแตกต่างกันเลย”^{๖๕}

สังคมสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าผู้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นสังคมตัวอย่างที่สมาชิกในสังคมอาจจะยังไม่เป็นพุทธะทั้งหมด แต่เป็นสังฆะโดยรูปแบบที่มีแบบแผนการดำเนินชีวิตสอดคล้องและเอื้อต่ออุดมคติ ซึ่งจะทำหน้าที่สร้างสังคมให้เป็นสังฆะอย่างแท้จริง เมื่อพระพุทธองค์ได้จัดตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นมาแล้ว พระองค์ก็ได้วางระบบระเบียบกฎเกณฑ์ในการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ซึ่งเป็นสิ่งสมมติไม่มีอยู่จริงในธรรมชาติ แต่อาศัยหลักความจริงในธรรมชาติเป็นเกณฑ์เพื่อให้มนุษย์ทั้งหลายเข้าถึงธรรมระบบระเบียบทั้งหมดนี้เรียกว่า “วินัย” หลักการพัฒนาสังคม ให้เป็นสังคมภิบาล ซึ่งเป็นระดับหนึ่งในธรรมาภิบาลยุคปัจจุบัน ประกอบด้วยหลักการใหญ่สองส่วน คือ ธรรมอันเป็นอุดมคติคือหลักการ หรือเป้าหมาย ส่วนวินัยคือการจัดวางระบบขึ้นในสังคมมนุษย์ด้วยความรู้ในหลักความจริงของธรรมชาติเพื่อให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตโดยสอดคล้องกับหลักความจริงนั้น ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ เป็นวิธีการจัดทำ ดังที่พระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายว่า “ในแง่ธรรมนั้น พุทธศาสนาต้องการจะฝึกฝนคนให้มีคุณภาพและคนที่มีคุณภาพนั้นก็มาประกอบกันเข้าเป็นสังคมที่ดี มา

^{๖๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๓๘๐/๔๖๖.

ช่วยกันสร้างสรรค์สังคมที่ดี แต่วินัยเป็นการจัดสภาพชีวิต สภาพความเป็นอยู่ สภาพแวดล้อม จัดชุมชน จัดสังคม จัดระบบให้เกื้อกูลแก่การฝึกคนให้มีคุณภาพเช่นนั้นและเพื่ออำนวยความสะดวกให้คนที่มีคุณภาพดีเช่นนั้นสามารถก้าวหน้าต่อไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดยิ่งขึ้นในทางธรรม”^{๖๖} สังคมสงฆ์ในทัศนะของพระพรหมคุณาภรณ์จึงเป็นสังคมที่มีธรรม คือความจริง หรือความถูกต้องดีงามเป็นจุดหมายสูงสุด โดยมีหลักการที่สำคัญว่า “ธรรมาธิปไตย ทุกคนต้องถือธรรมเป็นใหญ่ ทุกคนต้องไฝ่ธรรม ต้องถือธรรมเป็นบรรทัดฐานและเพียรพยายามมุ่งจะให้เข้าถึงธรรม”^{๖๗} สอดคล้องกับแนวคิดของ ดร.เอนเบกการ์ ที่เห็นว่า “พระพุทธเจ้าทรงจัดตั้งสังคมสงฆ์ขึ้นเพื่อให้มีสังคมของคณะบุคคลที่ดำรงชีวิตอยู่ตามอุดมคติของพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นแบบอย่างแก่ฤหัสถ์”^{๖๘} สังคมสงฆ์ในพุทธศาสนานั้นเป็นตัวอย่างของสังคมที่มนุษย์สามารถช่วยกันสร้างขึ้นมาได้ โดยการบูรณาการ มนุษย์ ธรรมชาติ สังคม ประสานกันเข้าเป็นองค์รวมเดียว โดยมีมนุษย์เป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะพัฒนาให้ระบบบูรณาการเป็นไปด้วยดี สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องธัมมิกสังคมของพุทธทาสภิกขุตั้งข้อความที่ว่า “พระพุทธองค์ทรงบัญญัติระบบวินัย ทำให้เราเห็นได้ทีเดียวว่า เป็นระบบที่ผูกพันกันไว้เป็นพวกเป็นหมู่ ไม่แยกออกจากกันไป คำว่า “สังฆะ” แปลว่า หมู่ หรือ พวก มันไม่ได้แปลว่าเดี่ยว คนเดียว เมื่อมันอยู่เป็นพวก มันก็ต้องมีอะไรเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว หรือมีหลักธรรมสัจจะอันใดอันหนึ่ง ที่จะทำให้นักสงฆ์ตั้งอยู่ได้เป็นหน่วยเดียว จากส่วนประกอบของหน่วยหลายร้อยหลายพันหลายหมื่นหน่วยถึงเข้าเป็นสังคมที่ถูกต้อง”^{๖๙} การที่มนุษย์จะเป็นอยู่อย่างประสานกลมกลืน เริ่มต้นมนุษย์ก็ต้องรู้จักธรรมชาติ คือ รู้จักความจริงของธรรมชาติ เพื่อจะได้ปฏิบัติต่อธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมุ่งสอนให้มนุษย์รู้จักพึ่งตัวเองในการประกอบคุณงามความดี ในการยกระดับชีวิตของตนให้สูงขึ้นไม่สอนให้คิดแต่จะเอาดีด้วยการบงการบงอื้อฉาว^{๗๐}

^{๖๖} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) , **ลักษณะสังคมพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗, หน้า ๑๑.

^{๖๗} พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **พัฒนาวัฒนธรรมในตัวคนไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

^{๖๘} พระวราภรณ์ ชยาภโร (พุทธสวัสดิ์), “การวิเคราะห์แนวคิดเรื่องสังคมอุดมคติในทัศนะของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)”, **วิทยานิพนธ์สูตรพุทธศาสนตรมหาบัณฑิต(ปรัชญา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๘๔.

^{๖๙} พุทธทาส อินทปัญโญ, **ธัมมิกสังคมนิยม**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามประเทศ, ๒๕๓๘, หน้า ๑๔๔.

^{๗๐} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาเมฆราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙ – ๒๐.

ในส่วนธรรมชาติของมนุษย์นั้นประกอบด้วยความเป็นอยู่ด้านต่าง ๆ ๓ ด้าน คือ ด้านพฤติกรรม ซึ่งแสดงออกทางกาย และวาจา ที่ติดต่อกับสิ่งแวดล้อม แล้วก็มีด้านจิตใจ และด้านปัญญา ซึ่งสามด้านหรือสามส่วนนี้มีความสัมพันธ์และอิงอาศัยซึ่งกันและกัน ส่วนที่สำคัญที่สุดก็คือ ปัญญา ซึ่งปัญญามีสองด้าน มาบรรจบประสานกัน คือปัญญาที่เข้าถึงความจริงของธรรมชาติ ปัญญาที่นำความรู้ในความจริงนั้นมาใช้จัดสรรสังคมให้ดี พระพุทธเจ้าสอนว่า ความจริงมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่ก็ตาม ความจริงก็เป็นอย่างนั้น แต่พระพุทธเจ้าได้มาค้นพบความจริงนั้นแล้ว ก็นำมาเปิดเผยชี้แจงแสดงอธิบายให้เข้าใจได้ง่าย ความจริงนี้เรียกว่า ธรรม หรือ กฎธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเป็นไปตามความจริงหรืออยู่ใต้กฎนี้ด้วย ในขณะที่ทุกคนมนุษย์ก็อยู่กันเป็นหมู่ อยู่กันเป็นสังคม ทำอย่างไรจะให้หมู่มนุษย์จำนวนมาก ดำเนินชีวิตได้สอดคล้องกับความจริงตามกฎของธรรมชาติ คำตอบคือ ต้องขยายปัญญาไปให้แก่สังคมมนุษย์ โดยผู้ที่รู้ความจริงทำการจัดตั้งแบบแผน จัดสรร ดำเนินการ วางระเบียบต่าง ๆ เพื่อให้สังคมมีสิ่งแวดล้อมที่ดี ที่จะช่วยเกื้อกูลตะล่อมให้ชีวิตของคนทั้งหลายที่อยู่ในสังคมนั้นดำเนินไปสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ ยกตัวอย่างเช่นกรณีของพระพุทธเจ้าถ้าหากท่านพบความจริงในธรรมชาติแล้วความรู้นั้นจำกัดอยู่กับตัว ก็เป็นเพียงพระปัจเจกพุทธเจ้า แต่พระพุทธองค์ทรงมีความสามารถพิเศษมากกว่านั้น คือ ทรงสามารถจัดตั้ง วางระเบียบ แบบแผน จัดสรรสิ่งแวดล้อม ที่จะทำให้ธรรมนั้นอำนวยประโยชน์แก่สังคมมนุษย์จำนวนมากได้ด้วย การจัดตั้งวางระเบียบชีวิต และระบบสังคมบนฐานแห่งความรู้ในความจริงของธรรมชาติเพื่อเอื้อประโยชน์แก่สังคมมนุษย์นี้ เรียกว่า วินัย ซึ่งคู่กันกับธรรมที่เป็นตัวความจริงในธรรมชาติพระพุทธศาสนาประกอบด้วยหลักการสองส่วนนี้ คำว่า ปาพจน์ หรือ ธรรมวินัย จึงเป็นชื่อเดิมของพุทธศาสนา ในหมู่มนุษย์วินัยคือการจัดตั้งแบบแผน วางระบบความเป็นอยู่ และจัดระเบียบในสังคม เป็นสิ่งสำคัญยิ่ง แต่ก็มีความสัมพันธ์ระหว่างธรรมกับวินัย จะเห็นได้ว่าระบบแบบแผนในสังคมมนุษย์ทั้งหมดที่เรียกว่า ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง การปกครอง ระบบการบริหาร และระบบสังคมต่าง ๆ ทุกอย่าง จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้ความเข้าใจในความจริงแท้ในธรรมชาติที่ประสานเป็นอันเดียวกันทั้งหมด

รวมความว่า ธรรมเป็นเรื่องของความเป็นจริงตามธรรมชาติซึ่งมีอยู่เป็นธรรมดา เป็นเรื่องของชีวิตจิตใจ และปัญหาเป็นเรื่องของเนื้อหาสาระ และเป็นเรื่องของตัวบุคคลที่แต่ละชีวิตจะต้องรับผิดชอบตัวเองต่อกฎธรรมชาติ ในฐานะที่ชีวิตเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ แต่วินัยเป็นเรื่องของการจัดระบบสังคม ซึ่งเป็นเรื่องของสมมติ เป็นเรื่องของรูปแบบ เป็นเรื่องหนักไปทางด้านรูปธรรม และเป็นเรื่องของสังคมมนุษย์ที่แต่ละบุคคลจะต้องรับผิดชอบต่อกฎเกณฑ์ของสังคม

ตัวอย่างวินัยของพระสงฆ์จะว่าด้วยเรื่องปัจจัยสี่ และการจัดสรรปัจจัยสี่ ว่าด้วยระบบการอยู่ร่วมกันว่าจะมีความสัมพันธ์กันอย่างไร จะดำเนินกิจกรรมส่วนรวมกันอย่างไร จะดูแลปกครองกันอย่างไร จะวินิจฉัยตัดสินคดีอย่างไร เป็นต้น ในแง่ของธรรม แต่ละคนรับผิดชอบต่อกฎธรรมชาติ ชีวิต รับผิดชอบต่อกรรมของตน กรรมในทางธรรมก็คือปฏิบัติการของกฎธรรมชาติที่กระทำต่อบุคคลแต่ละคนนั้นเป็นส่วนตัว แต่ในแง่วินัยบุคคลแต่ละคนรับผิดชอบต่อสงฆ์คือต่อสังคม คือ ไม่รอกการให้ผลของกรรมตามกฎธรรมชาติ แต่สงฆ์มีหลักแห่งกรรมทางวินัย ซึ่งเป็นกรรมสมมติ ที่จะจัดการกับผู้ทำผิดนั้นทันทีในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม^{๗๑} รัฐในอุดมคติที่พระพุทธเจ้าทรงก่อตั้งให้เป็นรูปธรรมขึ้นโดยมีลักษณะพิเศษที่เป้าหมาย นโยบายและหลักการที่แตกต่างจากรัฐทั่ว ๆ ไป ดังนี้

๑) ประชาชน เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของรัฐ เพราะประชาชนเป็นผู้สร้างวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียมประเพณีให้เจริญรุ่งเรืองหรือเสื่อมโทรมได้ สิ่งที่ต้องพิจารณาเกี่ยวกับประชาชน คือ จำนวน เชื้อชาติ และวัฒนธรรม ประเภทและชนชั้นที่สำคัญ คือคุณภาพของประชากร ในพระพุทธศาสนา หมายถึง พุทธบริษัท ๔ พุทธจักรจะเจริญหรือเสื่อมโทรมก็ขึ้นอยู่กับบริษัททั้งสิ้นนี้ เป็นสำคัญ เช่นเดียวกับความเจริญและความเสื่อมของรัฐโดยมีประชากรเป็นตัวแปรสำคัญพระพุทธองค์ตรัสว่า “ศาสนาของตถาคตจะเจริญหรือเสื่อมย่อมขึ้นอยู่กับพุทธบริษัททั้งสิ้นคือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา”

๒) พุทธวิธีในการบริหาร พระองค์ทรงยึดถือหลักการหรือธรรมะมากกว่าบุคคลมี พระพุทธพจน์ที่แสดงให้เห็นถึงการที่พระองค์นั้นทรงยึดถือหลักการ (ธรรมะ) มากกว่าตัวบุคคลดังที่พระองค์ตรัสว่า “อานนตฺถธรรมและวินัยใด อันเราแสดงไว้แล้วบัญญัติไว้แล้วแก่พวกเธอทั้งหลาย เป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา”^{๗๒}

สังคมสงฆ์ในช่วงแรก ๆ พระพุทธเจ้าทรงปกครองด้วยพระองค์เอง และการปกครองก็เน้นการปกครองโดยธรรม (ธรรมราชา) มีลักษณะคล้ายพ่อปกครองลูก ดังพระดำรัสตอบพระภิกษุสงฆ์ว่า “ ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเป็นบุตรแห่งเรา เป็นโอรสที่เกิดจากปาก เกิดโดยธรรม อันธรรมเนรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท”^{๗๓} ต่อมาพระพุทธองค์ได้มอบอำนาจให้พระสงฆ์ที่เป็นปูชนียะผู้เป็นอาวุโสปกครอง โดยมีจำนวนไม่ต่ำกว่า ๔ รูป สังฆสังคม หรือสังคมแห่งสงฆ์จึงมีธรรมเป็นแกน

^{๗๑} พระธรรมปิฎก, การสร้างสรรค์ปัญญาเพื่ออนาคตของมนุษยชาติ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๓.

^{๗๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

^{๗๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๔/๒๖๐.

“ธรรม” หมายถึง คำสอนแสดงความเป็นจริง ความดีงาม เป็นเรื่องเนื้อหา หลักการ สิ่งที่ค้นพบ คำเปิดเผย เน้นที่ชีวิตด้านใน ที่จิตใจและที่ตัวบุคคล หรือปัจจัยตบบุคคล เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้พระพุทธองค์มีพระนามว่าพุทธ ซึ่งเป็นสถานภาพที่สำคัญและยิ่งใหญ่แต่พระองค์มีสิ่งเคารพ ดังพุทธดำรัสที่ว่า

“พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรม สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรมโดยธรรม จึงให้ธรรมจักรที่ยอดเยี่ยมหมุนไปโดยธรรม จักรนั้นอันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับ (คัดค้าน) ไม่ได้ พระพุทธองค์ทรงหนักในธรรม ทรงเคารพธรรม กายของพระตถาคตก็คือ โลกุตตรธรรม ๙ ประการ”^{๗๔}

พระพุทธองค์ยังมีได้แยกชีวิตออกจากแควดวงของภูมิหลังทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง คำสอนของพระองค์ครอบคลุมเรื่องที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รัฐ และประชาชนในรัฐเป็นวิวัฒนาการทางสังคม เริ่มต้นจากความเรียบง่ายไปสู่ความซับซ้อนโดยยึดหลักความสงบสุขของประชาชนเป็นใหญ่ ผู้ปกครองในฐานะเป็นตัวกลางที่จะคอยจัดสรรผลประโยชน์ให้เป็นที่ยอมรับของทุกฝ่าย ทั้งนี้เพื่อความอยู่ดีกินดี สร้างสวัสดิภาพให้เกิดแก่ประชาชน เพราะความยากจน เป็นสาเหตุของการไร้ศีลธรรมและอาชญากรรม เช่น โจรกรรม การพวดยอด การเบียดเบียน ความโกรธ ความโหดร้าย ฯลฯ บรรดาพระราชาในสมัยโบราณก็เช่นเดียวกับรัฐบาลทั้งหลายในปัจจุบัน ต่างพยายามปราบปรามอาชญากรรมด้วยการลงโทษ ซึ่งไม่มีทางสัมฤทธิ์ผลได้ ในกฎทันทสูตร พระองค์ได้ทรงแนะนำว่า การที่จะกำจัดอาชญากรรมได้นั้นจะต้องมีการปรับปรุงสภาพทางเศรษฐกิจของประชาชน ประเทศชาติก็จะมีแต่ความสุข ปราศจากอาชญากรรม^{๗๕} พระพุทธองค์ทรงสอนให้แก้ความชั่วด้วยความดี และสอนให้แก้ที่ตัวเองก่อนโดยไม่คอยเกี่ยวให้คนอื่นทั้งโลกดีหมดแล้ว เราจึงจะดีเป็นคนสุดท้าย แม้ในการสอนให้มีเมตตาจิตก็ให้หัดแผ่เมตตาในตนเองก่อน เพื่อจะได้เป็นพยานว่า เราชักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด คนอื่นก็มีความรักสุขเกลียดทุกข์ฉันนั้น พระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่สอนให้ถือธรรม คือความถูกต้อง ตามเหตุผลเป็นประมาณ ที่เรียกว่า ธรรมาธิปไตย ไม่สอนให้ถือตนเองเป็นใหญ่ หรือสอนให้ถือคนอื่นเป็นใหญ่ หลักคำสอนเรื่องผู้เห็นธรรมชื่อว่า เห็นพระพุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติธรรมชื่อว่าผู้อยู่ใกล้พระพุทธเจ้า คำสอนเรื่องอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา และการตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นพระศาสดาแทนพระองค์ของ

^{๗๔} อด.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๖.

^{๗๕} รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร และคณะ แปล, **พระพุทธเจ้าสอนอะไร**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๕๘.

พระพุทธเจ้า ก็เป็นการสอนแบบธรรมาธิปไตยนี้ อย่างไรก็ตามในคัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้อธิบายหลักอธิปไตย ๓ กับเรื่องศีลในลักษณะที่เกี่ยวเนื่องกับการทำความดี ไว้ดังนี้ว่า ศีลที่บุคคลใคร่เพื่อจะสละทิ้งสิ่งซึ่งไม่สมควรแก่ตน ผู้มีตนเป็นที่เคารพ ประพฤติเป็นไปแล้วด้วยความคารวะในตน ชื่อว่า อัตตาทิปไตยศีล ศีลที่บุคคลผู้ใคร่เพื่อจะหลีกเลี่ยงการตำหนิของชาวโลก ผู้มีโลกเป็นที่เคารพ ประพฤติเป็นไปแล้วด้วยความคารวะในโลก ชื่อว่า โลกาธิปไตยศีล ศีลที่บุคคลผู้ใคร่เพื่อจะบูชาความยิ่งใหญ่ของธรรม ผู้มีธรรมเป็นที่เคารพ ประพฤติเป็นไปแล้วด้วยความคารวะในธรรม ชื่อว่า ธรรมาธิปไตยศีล^{๗๖}

ต่อมาเมื่อพระภิกษุผู้บวชใหม่ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ไม่สามารถจะรู้ทั่วถึงพระวินัยพุทธบัญญัติ และประพฤติกฎให้ถูกต้องตามระเบียบวินัยได้ ในทางปฏิบัติก็เพียงแต่ใช้ความสังเกตและทำตามกัน จึงจำเป็นต้องให้การศึกษา จึงได้ทรงอนุญาตให้มีพระอุปัชฌาย์ ดังมีพระพุทธดำรัสว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์ อุปัชฌาย์จักตั้งจิตสนธิสนมในสัทธีวิหาริกฉันทบุตร สัทธีวิหาริก จักตั้งจิตสนธิสนมในอุปัชฌาย์ฉันทบิดา เมื่อเป็นเช่นนั้น อุปัชฌาย์และสัทธีวิหาริกนั้น ต่างจักมีความเคารพยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกันอยู่ จักถึงความเจริญงอกงามไพบุลย์ในธรรมวินัยนี้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็แล สัทธีวิหาริกพึงถืออุปัชฌาย์ อย่างนี้”

พระอุปัชฌาย์ จึงหมายถึงเป็นผู้รับให้ฟัง ๑ เป็นผู้ฝึกสอน ๑ เป็นผู้ปกครองดูแล ๑ ส่วนนวกภิกษุผู้ถืออุปัชฌาย์นั้น ชื่อว่าเป็น “สัทธีวิหาริก” (แปลว่า ผู้มาอยู่ด้วย) ของพระอุปัชฌาย์นั้น ส่วนกิริยาที่ฟังฟัง ชื่อว่า “นิสสัย”

ในกรณีที่นวกภิกษุ ผู้ได้ถืออุปัชฌาย์ในสำนักอาวาสหนึ่ง มีเหตุที่นิสสัยจำต้องระงับจากพระอุปัชฌาย์นั้น นวกภิกษุนั้น จักต้องไปขอนิสสัย กับภิกษุรูปอื่นผู้สามารถให้ฟังฟังได้ เมื่อท่านรับให้ฟังฟังแทนพระอุปัชฌาย์เดิมแล้ว ภิกษุผู้รับให้ฟังฟังใหม่นั้น ได้ชื่อว่า “อาจารย์” (แปลว่า ผู้ฝึกมารยาท) ของนวกภิกษุนั้น และนวกภิกษุนั้น ได้ชื่อว่า “อันเตवासิก” หรือ “อันเตวาสิ” (แปลว่า ผู้อยู่ในสำนักของท่านอาจารย์ใหม่นั้น)

คำว่า “อาจารย์” นี้ ในพระบาลี หมายเอาพระภิกษุผู้ให้นิสสัย คือ ผู้รับให้ฟังฟังแทนพระอุปัชฌาย์อาจารย์เดิมเท่านั้น ต่อมาพระอรรถกถาจารย์ ได้นับอาจารย์เป็น ๔ ประเภท คือ

- ๑) ท่านผู้ให้สรณคมน์เมื่อบรรพชา ชื่อว่า ปัพพัชชาจารย์
- ๒) ท่านผู้ให้สวดกรรมวาจาเมื่ออุปสมบท ชื่อว่า อุปสัมปทาจารย์

^{๗๖} สมเด็จพระพุทธปาหัง (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค พระพุทธโฆสเถระ รจนา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑.

- ๓) ท่านผู้ให้หนังสือ ชื่อว่า นิสยาจารย์
 ๔) ท่านผู้สอนธรรม ชื่อว่า อุทเทศาจารย์
 อันเตวาลิกก็จึงได้ชื่อตามนัย ดังนี้
- ๑) ปัพพขันเตวาลิก คืออันเตวาลิกในบรรพชา (ผู้เป็นสามเณร)
 ๒) อุปสัมปັນเตวาลิก คืออันเตวาลิกในอุปสมบท (ผู้เป็นพระนวกภิกษุ)
 ๓) นิสสัยันเตวาลิก คือ อันเตวาลิกผู้ถอนนิสัย
 ๔) ฌมมันเตวาลิก คือ อันเตวาลิกผู้เรียนธรรม^{๗๗}

บทบาทหน้าที่ของอุปัชฌาย์อาจารย์ในการปกครอง อบรม สั่งสอนสัทธินิวัตร และ อันเตวาลิกของตน พระพุทธองค์ทรงกำหนดวัตรให้แต่ละฝ่ายปฏิบัติต่อกันด้วยความเอื้อเฟื้อ โดย มุ่งสร้างความรู้สึกร่วมกันต่อสัทธินิวัตร อันเตวาลิกของตนเหมือนบุตร ฝ่ายสัทธินิวัตร อันเตวาลิก จะต้องสร้างความรู้สึกร่วมกันต่ออุปัชฌาย์อาจารย์ฐานบิดา การอยู่ร่วมกันของท่านเหล่านั้นจึงมีลักษณะ อ่อนน้อม ต่างฝ่ายต่างดูแลความเป็นอยู่ของกันและกัน^{๗๘} แนวคิดสัทธินิวัตร^{๗๙} ที่กำหนดให้ พระภิกษุผู้มีพรรษาหย่อน ๕ ห้ามไม่ให้เที่ยวไปแต่ลำพังตัวเอง เว้นแต่มีเหตุจำเป็น หรือมีอาจารย์ผู้ สมควรติดตามไปด้วย ระบบความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธินิวัตร และอาจารย์กับอันเต วาลิก เป็นตัวอย่างแห่งระบบการพึ่งพาอาศัยที่มุ่งเน้นความรักความสามัคคีเป็นสำคัญ

สรุปว่า พระพุทธองค์ยังทรงกำหนดคุณสมบัติของพระอุปัชฌาย์ และพระสงฆ์ที่จะ กระทำการยอมรับสังฆกรรมแห่งการรับสมาชิกใหม่หรือพระภิกษุ โดยทรงบัญญัติให้พระภิกษุใหม่ แต่ละรูปมีพระอุปัชฌาย์ คือ เมื่อจะบวชต้องมีพระอุปัชฌาย์ เป็นผู้ดูแล นั้นหมายถึง พระภิกษุผู้ บวชใหม่ต้องมีพระอุปัชฌาย์เป็นผู้ดูแลเหมือนบิดาดูแลลูก

๓.๑๐ สรุป

นักวิชาการ และบุคคลสำคัญที่มีชื่อเสียงอีกจำนวนมาก ต่างได้ให้คำจำกัดความของ คำว่า ความสามัคคีไว้มากมาย ที่มีความหมายใกล้เคียงกัน ว่า ความสามัคคี หมายถึง ความพร้อม เปรียงกันร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม

^{๗๗} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคโล), การบริหารวัด, (นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๐ – ๑๓๓.

^{๗๘} พระเทพดิลก (ระแบบ จิตปัญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘ – ๖๙.

^{๗๙} วิ. ม. (ไทย) ๔/๖๗/๘๘.

ความสามัคคี เป็นคุณธรรมสำคัญประการหนึ่ง สำหรับหมู่คณะและสังคมโดยเฉพาะการทำงานร่วมกัน การประสานงานกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายและเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม สิ่งสำคัญคือความสามัคคี ไม่สามารถอยู่เดี่ยว ๆ ได้ ต้องใช้ประกอบกับคุณธรรมอื่น ๆ เช่น ความอ่อนน้อมถ่อมตน ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความเมตตา กรุณา ความกตัญญู ความมักน้อย สันโดษ การเสียสละ ฯลฯ ทั้งนี้เนื่องจาก ความสามัคคีเป็นผลมาจากการกระทำของบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ความสามัคคีเป็นการแสดงออกซึ่งการร่วมแรงร่วมใจกันเพื่อปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างมีประสิทธิภาพ ความสามัคคีต้องอาศัยความอดทน เสียสละความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน และตระหนักในปัญหาร่วมกัน ทั้งนี้จะต้องมีการทำงานร่วมกันบ่อย ๆ จนเป็นผลดีของการร่วมมือมากกว่าการแยกทำอะไรอยู่เพียงคนเดียว ความสามัคคีจะก่อให้เกิดความรักใคร่กลมเกลียวกันและกันก็สามารถปฏิบัติงานทุกอย่างได้สำเร็จ คุณลักษณะของความสามัคคี คือ การร่วมมือร่วมใจกันในหน้าที่การงานเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งในหมู่คณะ มีความพร้อมในด้านของการกระทำ ความคิด รู้ดี รู้ชั่วในสิ่งต่าง ๆ โดยมีการแบ่งภาระหน้าที่ตามความรับผิดชอบ เกิดความสามัคคีปรองดองกันฉันท์พี่น้อง ทำให้สังคมเกิดความเจริญรุ่งเรืองในด้านต่าง ๆ จุดมุ่งหมายของความสามัคคี มี ๒ ประเด็นที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ (๑) ความพร้อมเพรียงของหมู่ชน เป็นความพร้อมเพรียงกันทำกิจตามหน้าที่ของตนต่างก็ช่วยกันทำไม่แก่งแย่งกันเอาเปรียบกัน (๒) ความพร้อมเพรียงทำให้เกิดความสุข คือ เป็นความพร้อมเพรียงร่วมกันทำงาน โดยไม่มีการบาดหมาง ต่างคนต่างมีอภัยอาศัยต่อกัน ผ่อนหนักผ่อนเบาต่อกันไม่ถือโทษต่อกัน